

KUVÂ-YI MİLLÎYE VE İSTANBUL HÜKÜMETLERİ

Metin AYIŞIĞI*

Özet

Damat Ferit hükümetleri, ülkenin bağımsızlığına uygun olmayacak şekilde teslimiyetçi politikalar izlerken, bunun dışındaki hükümetler açık veya gizli olarak Kuvâ-yı Millîye'yi desteklemekten çekinmemişlerdir. Ali Rıza Paşa Hükümeti ile yeni bir sayfa açılmış, bu hükümet zamanında Kuvâ-yı Millîye daha da güçlenmiştir. Salih Paşa'nın sadareti sırasında gelişen hadiseler, işgallere karşı direniş ve alman kararlar; Millî Mücadele'yi haklı olduğu davada meşru zemine oturttu. Burada Ankara'nın İstiklal Savaşı'ndaki yeri ve hizmetleri tartışılmayacak boyuttadır. Ancak İstanbul'da Damat Ferit hükümetleri dışındaki hükümetlerin; bilhassa Ahmet İzzet, Ali Rıza, Salih ve Ziya Paşa gibi Kuvâ-yı Millîye hareketine destek vermiş olan askerlerin doğrudan görev aldıkları kabinelerin Millî Mücadele'deki hizmetleri küçümsenmemelidir.

Bir büyük milletin yeniden var olma savaşını verdiği bu muazzam mücadelede Ankara Hükümeti, son Osmanlı Hükümeti'ne göre çok daha tutarlı, birlik ve beraberliğin en üst seviyeye çıktığı bir politika izlemiştir. İstanbul ise, Anadolu'nun gerçek gücünü hiçbir zaman tam manasıyla kavrayamadığından, daha temkinli ancak ürkek bir politika izlemiştir.

Tarih sayfalarından Türk milletinin silinmesini önleyen büyük *Atatürk*, vatan sana minnettardır.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit, Vahdettin, Millî Mücadele, Kuvâ-yı Millîye, İstanbul Hükümetleri.

THE NATIONAL INDEPENDENCE ARMY (KUVÂ-YI MİLLÎYE) AND ISTANBUL GOVERNMENTS

Abstract

While the Damat Ferit government following submissive politics incompatible with the independence of the country, apart from it, all of the other governments supported the National Independence Army publicly or secretly. A new phase was opened after the Ali Rıza Pasha Government and the National Independence Army improved its ability. The incidents occurred during the grand viziership of Salih Pasha such as the insurgencies against the occupations and the decisions taken by the government put the National Independence Army in a legitimate ground. The position and services of Ankara for the Independence War is unquestionable. But we don't underestimate the supports of the Governments of Ahmet İzzet, Ali Rıza, Salih and Ziya Pasha in their cabinets apart from the Damat Ferit Government to the National Independence Army. In a reborn struggle of a nation, the Ankara Government followed a

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. metinay@balikesir.edu.tr

coherent policy based on unity and solidarity when we compare with the Ottoman Government.

Istanbul followed a timid policy because Istanbul never noticed the real power of Anatolia.

Our nation is grateful and respectful to you, the Great leader, *Ataturk*, who prevents the annihilation of a nation.

Key Words

Mustafa Kemal Pasha, Damat Ferit, Vahdettin, The National Independence Army, The National Struggle, Istanbul Governments

GİRİŞ

Kemal Atatürk, yüzyıllardan beri felaketten felakete sürüklenen Türk ulusunun içinden çıkarak “Türk’ün makûs talihini”ni yenmesini sağladı. O, düşünceleri, eylemleri ve de devrimleriyle 20. yüzyılı derinden etkiledi. Çanakkale'den başlayan, Sakarya ve Dumlupınar ile devam eden askeri başarıları ve daha sonraları gelişen siyasal dehası ile yüzyılımızın tarihine yön verdi. Bir imparatorluktan ulusal bir devlet yarattı. Ümmetten ulus çıkardı. İnsanları teba olmaktan kurtarıp uygar yurttaşlar konumuna getirdi. Geri kalmış, geri bırakılmış ümmî bir toplumdan, laik bir cumhuriyet yaratarak Türkiye’de aydınlanma devrimini, Türk hümanizmini başlattı. Türk ulusunun egemen bir ulus olarak tarih sayfalarından silinmesini önleyen deha *Kemal Atatürk*’tü.

Hemen hiç hazırlığı olmadan, büyük maddi sıkıntılarla Birinci Dünya Savaşı’na girmiş ve savaş içinde birbirinden binlerce kilometre uzaklıktaki cephelerde savaşmış, hayalci bir kadronun elinde yanlış yönetilmiş, her türlü sıkıntıya rağmen dünyanın en büyük devletlerinin ordularına karşı dört yıl savaşmış bulunan Türk orduları; bazı cephelerde yenilmiş olmasına rağmen ateşkes antlaşmasının imzalandığı tarihte düşman ordularını anavatana sokmamıştı. Fakat 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile bin yıllık Türk yurdu galiplerin insafına terk ediliyordu.

Uzun süredir ve özellikle mütarekeden sonra oluşturulmaya çalışılan İngiliz muhabbeti ve propagandalar, Türk kamuoyunda meydana getirilmek istenen teveccühten yararlanmakla birlikte; Yunan istilasını olaysız sağlamaya çalışan İngiliz temsilcileri, var güçleriyle çalışmakta ve işgali kamuoyunda çeşitli propagandalarla mazur göstermeye çalışıyorlardı. Aynı zamanda İngiliz Muhibleri Cemiyeti üyesi olan Refi’ Cevat ve Ali Kemal gibi bazı yazarlar, gazetelerinde İngiliz mandaterliğini savunan yazılar yazmaktaydılar. İstanbul Hükümeti, halkı korumak için köklü tedbirler almağa cesaret edemediği ve hatta bunu düşünmek bile istemediği için, uzlaşma ve tâviz politikasından ayrılmıyordu. Öyleyse kurtuluş için âdeta bir mucize gerekiyordu. Bu biricik ve tek ümit, devletten çıkmayınca kimden, nereden tecelli edecekti? Kim bu millete sahip çıkacaktı? Bunun cevabını Büyük Atatürk açık ve net olarak ifade etmektedir: “Millet, büyük Türk milleti.” Bu asil milletin bağrından çıkan Anadolu insanı. Mucizeyi onlar gerçekleştireceklerdi.

Bu hareketlerin Anadolu’da zararları büyük olmuştur. Ancak iktidarın bu tutumu kendisine bir şey sağlamadığı gibi, aksine Anadolu’da gelişmekte olan teşkilatın bir devlet kuruluşu haline gelmesini hem kolaylaştırmış, hem de hızlandırmıştır. Ulusal namusun galeyanı ile ayaklanmış olan Türk milleti, bizzat hükümdar tarafından elleri kolları bağlanarak düşman ayaklarının önüne atılmak isteniyordu. Bugün ve yarın tarihin bu noktası geldikçe, Türkiye Cumhuriyeti’nin evlatları buralarda derin düşünceye dalacak ve büyük dersler çıkaracaklardır.

I- KUVÂ-YI MİLLÎYE'NİN TEŞKİLATLANMASI

Kuvâ-yı Millîye adı önceleri İzmir ve çevresinde bulunan ve silahlı direnişe geçenlere verildiği hâlde, daha sonraları tüm ulusal hareketi kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Kuvâ-yı Millîye, hiçbir devletin egemenliğini kabul etmeyen, milletin kendi bayrağı altında özgür ve bağımsız yaşamasını sağlayan bir amaca yöneliktir. Kuvâ-yı Millîye boyun eğmeyi ve teslimiyeti savunan İstanbul Hükümeti'nin tezine karşı, ulusal bağımsızlığı öngören ya da öngörecek olan Kemalist tezin açık bir ifadesidir. Kuvâ-yı Millîye aynı zamanda, ülkemizi işgal etme cür'etini gösteren Yunan, emperyalist amaçları için harekete geçen büyük devletlere, onların oyunlarına gelen İstanbul Hükümeti'ne karşı halkın tepkisi, kendi kaderini kendi eline almasının bir ifadesidir. Amasya genelgesi özü, Misâk-ı Millî ise bunun milletçe yemin altına alınmasıdır.

Halkın, askerın, efelerin oluşturduğu bu direniş hareketinin ortak noktası vatan savunması ve Türklük duygusu idi. Böylece oluşan bu direniş hareketi Ayvalık'tan Denizli'ye kadar uzanan geniş bir çizgi üzerinde millî cephenin doğmasına yol açtı. Bu millî cepheyi oluşturan kuvvetlere ve bu harekete dar anlamda "Kuvâ-yı Millîye" dendi. Bu anlamıyla Kuvâ-yı Millîye, silahlı direnişi ifade etmekte idi. Sivas Kongresi'nde anlamı genişledi ve tüm yurdun savunulması anlamına geldi.

İşte Millî Mücadele'nin önemli bir kısmı gerek stratejik konumu, gerekse sosyal yapısı itibarıyla ilginç bir çatışma sahası durumunda bulunan Kuzeybatı Anadolu olarak tespit edilen bölgenin Balıkesir sınırları içerisinde cereyan etmiştir. Nitekim Millî Mücadele liderlerinin hem iç, hem de dış cephe özelliğini taşıdığını belirttikleri bölge, İstanbul hükümeti, İtilâf Devletleri ve onların desteklediği Megalo İdea peşinde koşan Yunanlıların yoğun bir şekilde faaliyetlerine ve bunlara karşı koymağa çalışan Millî kuvvetlerin mücadelelerine sahne olmuştur.

II- DURUM TESPİTİ VE KABİNELERİN RESMÎ GEÇİTİ

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un 14 maddeden ibaret programında, "milletlerin kendi kaderine hâkim olmasını" temin eden 12'nci maddeyi, Osmanlı Hükümeti de kabulde bir beis görmeyerek benimsemişti. Başta İstanbul ve İzmir olmak üzere memleketin işgal edilmeye başlanması üzerine, meseleyi siyaseten çözmeyi tercih eden Osmanlı Hükümeti'nin başarısız kalması karşısında durumu doğru ve yerinde tespit eden askeri yetkililer, gerekli tedbirleri almakta gecikmediler. Mustafa Kemal Paşa'nın çok geniş yetkilerle Anadolu'ya gönderilmesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına kadar devam eden bu büyük mücadelede İstanbul ile Anadolu arasındaki ilişkiler hiçbir zaman kesilmemiş, aksine artan bir şekilde devam etmiştir.

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra, 11 Kasım 1918'de sadarete getirilen Tevfik Paşa döneminde Türkiye aleyhine olan hareketlerde gözle görülür bir hızlanma meydana gelmiştir. İstanbul'da bulunan okullar, kışlalar, resmî ve özel binalar yabancı askerler tarafından işgal edilmiştir. Fransız ve İngiliz askerleri

memleketin diğer yerlerinde bu hareketlerine devam ederken, yapılan baskılara daha fazla dayanamayan Sultan Vahdettin, 21 Aralık 1918'de bir irade ile Meclis-i Mebusan'ı feshetmiştir¹.

Bu gelişmeler karşısında Tevfik Paşa'nın istifa etmesi üzerine hükümeti kurma görevi Damat Ferit Paşa'ya verildi. 4 Mart 1919 tarihinde iktidara gelen Damat Ferit ilk icraat olarak Divân-ı Harb-i Örfî'de bulunan sivil üyelikleri kaldırmış, sadece askerleri bırakmıştır². Böylece eski İttihat ve Terakki kabinelerinde görev almış nâzır ve bazı üst düzey yöneticiler tutuklanmaya başlandı. Kurduğunu Nemrut Mustafa Paşa Divân-ı Harbi Talat, Enver ve Cemal Paşaları gıyablarında idama mahkûm etti. Bu arada Divân-ı Harb-i Örfî sorgu hâkimliğine 24 Mart 1919 tarihinde ünlü İngiliz mandacısı Said Molla getirildi³.

Bu sırada tüm memlekette büyük heyecan ve tepkiye sebep olan bir hadise meydana gelmiş; Yunanlılar, İtilaf devletlerinin de desteği ile 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmişlerdi. İzmir'in işgalinin ertesi günü, 16 Mayıs 1919'da "Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi" Cevat Paşa "Her kıt'a toplu, silah başında ve disiplinli kalmalıdır." şeklindeki emrini verdi. Harbiye Nâzır Şevket Turgut Paşa ise, ilk iş olarak Batı Anadolu'daki buhranlı duruma düzen vermek ve tedbir almak, dağılan 17. kolordunun 56. fırkasını yeniden derleyip toparlamak göreviyle Albay Bekir Sami Bey'i (Günsav) Batı Anadolu'ya gönderdi. Bandırma'daki 61. Tümenin başına da Albay Kazım (Özalp) Bey'i getirdi. Millî Mücadele'nin bu bölgedeki kahraman komutanlarından biri de, Aydın'daki 57. Tümenin başında bulunan Albay Şefik (Aker) Bey idi.

Yunanlıların İzmir'den sonra Urla, Çeşme, Torbalı ve Menemen'i işgal etmeleri üzerine, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa, 22 Mayıs 1919 tarihinde ilgili makamlarına bir şifre emir gönderdi. Bu şifre emirde, "Yunanlıların Menemen'i işgallerinde, orada mevcut bulunan mitralyöz ve cephaneyi mukave-met edilmeden teslim aldıkları esfle bildiriliyordu. Buna göre devletin Yunanlılara kaptıracak fazla ne bir silahı ve ne de bir fişeği vardı. Öyleyse bu gibi tehlikelere maruz malzeme, silah ve cephane emin yerlere naklettilmesi ve silah teslimi gibi zilletlere meydan verilmemesi isteniyordu⁴. Gerçekten verilen bu emirler çok cesurcaydı. Çünkü Mondros Mütarekesi gereğince silahların müttefiklere teslimi gerekiyordu. Hâlbuki bu işi uygulamaya memur olan en yetkili bir makam, mütarekenin bu hükmünü hiç sayarak silahların teslim edilmemesini emrediyordu. Bununla beraber üç gün sonra işgal edilen Manisa'da bu emir uygulanamamıştır.

Bu arada işgal sahasını daha da ileriye kaydırmak isteyen Yunanlılar Urla'da hiç beklemedikleri bir direnişle karşılaştılar. 16 Mayıs 1919 sabahı Urla'daki Türk köylerine saldıran yerli Rum çeteleri, halkın, bir avuç Türk askeri ile birlikte kah-

¹ *Takvim-i Vekayi*; 21 Kânûn-ı evvel 1918, s. 3425.

² Selahaddin Tansel; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, Ankara 1973, s. 89.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-ı âli Evrak Odası, *Harbiye Gelen-Giden*, nr. 342001.

⁴ Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, II, Ankara, 1985, s. 15, Belge nr.7.

ramanca karşı koyması üzerine geri püskürtüldü. Aynı şekilde ikinci direnme Ayvalık'ta meydana geldi. Ayvalık'ta bulunan 172'nci Alay Kumandanı Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey, 28/29 Mayıs sabahı karaya çıkmak isteyen Yunan birliklerini, emrindeki az sayıda kuvvetle karşıladı. Balıkesir mutasarrıfı ile 172'nci Alay Kumandanı'nın çarpışmaların başladığını bildiren telgraflar üzerine⁵, mesele hemen Meclis-i Vükela'da görüşüldü. Meclis hararetle tartışmalardan sonra, bilhassa Ahmet İzzet Paşa'nın teklifiyle, "Düşman ilerlediği takdirde ateşle karşılık verilmesi ve direnilmesi, ancak lüzumunda geri çekilmek de dâhil olmak üzere, askerin esir düşmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasına" karar verdi⁶.

Aynı tarihlerde doğu sınırındaki 15'nci Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa tarafından, o havalide bulunan İngiliz subaylarına Van civarına bir Ermeni kuvveti geleceği haber verilerek, karşı konulacağı bildirilmişti. Ona da bu gibi taarruzlara karşı konulması ve gerekirse kolordusunu seferber etmeye de yetkili olduğu bildirilmişti⁷. Ancak bütün bu kararların, Damat Ferit'in Paris Konferansı dolayısıyla İstanbul'da bulunmadığı bir sırada alınmış olduğunu hatırlatırız. Çünkü Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey ve Adliye Nâzırı Üryanizade Cemil Molla Bey, işgale kesinlikle karşı konulmaması tarafını tuttuklarından, mülki memurlara bu kararların hilafında emirler vermişlerdir.

Teslimiyetçi bir çizgide yürüyen hükümetin Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey, 22-23 Haziran 1919'da Balıkesir Mutasarrıflığına gönderdiği bir yazıda, işgaller ne denli haksız olursa olsun, hakkımızı ancak siyaseten savunabileceğimizi, karşı koyarak bu meselenin üstesinden gelinemeyeceğini, açık talimata aykırı hareket edenlerden hesap sorulacağını bildirmiştir⁸. Üstelik Harbiye Nâzırının da 14'ncü Kolorduya gönderdiği yazı Dâhiliye Nâzırının görüşlerini destekler mahiyettedir⁹. Buna rağmen Konya vilayeti ile Karesi ve Kütahya sancaklarında, daha bazı yerlerde ordu müfettişlerinin emriyle 1311 ve 1316 doğumlular silâh altına çağrılmış ve diğer doğumlulardan da gönüllüler toplanmaya başlanmıştı. Üstelik bunların sefer masrafları için de halktan yardım toplanıyordu¹⁰.

Bunun üzerine Dâhiliye Nâzırı, bütün vilayetlere ve mutasarrıflıklara gönderdiği şifre genelge ile, hükümetten böyle bir emir verilmediği için, bu tür hareketleri tertip edenlerin şiddetle cezalandırılacağını bir kere daha yineliyordu¹¹. Öyleyse, Dâhiliye Nâzırı için her şey bitmiştir. Karşı koyarak boş yere insanımızı kırdırma ya gerek yoktur. Paris'te toplanan konferans son ümittir. Bunun için merkezden emir almadan bu tür hareketlere girişenlere mani olunmalı, ahali ikaz edilmelidir¹². Bu gelişmeler üzerine hükümet, 23 Haziran 1919 tarihli kararı ile çağrıldığı

⁵ Bu telgrafın tam metni için bkz. *Aynı eser*, I, s. 271.

⁶ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, İstanbul 1993, s. 67.

⁷ *Aynı yer*

⁸ Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, Ankara 1959, s. 143.

⁹ Bu yazı için bkz. Tansel, II, s. 17.

¹⁰ BOA, B.E.O. İHB, nr. 434541, lef.1.

¹¹ BOA, B.E.O. İHB, nr. 343541, lef.2.

¹² BOA, B.E.O. İHB, nr. 343541, lef.2, 3.

hâlde gelmediği ve "halkı hükümete karşı tahrike teşebbüs ettiği" gerekçesiyle, Mustafa Kemal Paşa'yı azlederek yerine Bahriye Nâzırı Hurşit Paşa'nın tayin edilmesine ve Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonra yapacağı tebligat ve iş'arların resmî sıfatının kalmadığını ilgili vilayetlere bildirilmesine karar verdi¹³. Ayrıca Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey, Sivas vilayetine gönderdiği 29 Haziran 1919 tarihli şifre telgrafla, Mustafa Kemal Paşa'nın "suret-i kat'iyede" azledilmiş olduğunun bilinmesini tebliğ etti¹⁴. 9 Temmuz 1919'da gönderdiği bir başka telgrafla da, Samsun'a çıkarılan İngiliz işgal kuvvetleri için mümessiller nezdinde gerekli teşebbüsün yapıldığını, bunun İngilizlerce bir işgal olarak kabul edilmemesi gerektiği cevabı alındığını belirterek, azledilmiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın hareket ve tertiplerine iştirak ve muvafakat edilmemesini, Harbiye Nezaretince de kumandanlara bu yolda talimat verilmiş olduğunu bildirmiştir¹⁵. Aynı şekilde, 9 Temmuz 1919 tarihinde Diyarbakır vilayetine çekilen şifre telgrafla Mustafa Kemal Paşa'nın azledilmiş ve harekâtının "merdud" verdiği emirlerin reddi gerektiği vurgulanarak, Erzurum Kongresi'nden maksadın ne olduğuna dair, acele bilgi verilmesi istenmiştir¹⁶. Gelişmelerden son derece endişeye düşmüş olduğu anlaşılan Damat Ferit Hükümeti, "Müdafaa-i Millîye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin çalışmalarına asla yardımcı olamayacağını ilan ediyordu.

Bütün bunlardan bir netice alamayan hükümet, Dâhiliye Nâzırı Âdil imzasıyla 29 ve 30 Temmuz 1919 tarihiyle hemen tüm vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği şifre telgrafla, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyin yakalanarak derhal İstanbul'a gönderilmelerini istedi¹⁷. Damat Ferit'in bu icraatlarına ancak bir hafta dayanabilen Ahmet İzzet Paşa, senelerce kumandası altında birlikte çalışmış olduğu, memleketin bu iki güzide evladının tutuklanmasına karşı çıkarak, 29 Temmuz 1919'da istifasını vererek hükümetten çekilmiştir¹⁸. Bu olaydan sonra Damat Ferit, hem Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşlarına, hem de Anadolu'daki millî harekete karşı tutumunu daha da sertleştirecektir. İlk adımda, 30 kadar mutasarrıf ve kaymakam azledildi ya da istifa etmiş sayıldı. Bunların yerine, 54 kadar yeni mutasarrıf ve kaymakam tayin edildi¹⁹. Damat Ferit Hükümeti'nin bir başka teşebbüsü de, Anadolu'ya tahkik heyetleri göndermek olmuştur. Heyetlerin amacı, taşrada huzur ve asayiş bozabilecek bazı ahval ve hadisat ve muamelatın meydana gelmekte olması sebebiyle, soruşturmalarda bulunup rapor vermek ve acil işleri telgrafla bildirmektir²⁰.

Diğer taraftan, 3'ncü Ordu Müfettişliği görevinden alınmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinden kovulmasına, haiz olduğu nişanlarla, uhdesin-

¹³ Gökbilgin, s. 144.

¹⁴ BOA, DH-ŞFR: D. 100. nr. 203.

¹⁵ BOA, DH-ŞFR: D. 101. nr. 19-33.

¹⁶ BOA, DH-ŞFR, D. 101, nr. 19-35, 19-36.

¹⁷ BOA, DH-ŞFR. D. 101. nr. 67. 70.

¹⁸ Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1997, s. 207.

¹⁹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1983, s. 447.

²⁰ Akşin, s. 447, 448.

de bulunan fahrî yaverlik rütbesinin kaldırılmasına karar verildi²¹. Bu arada Damat Ferit, Kuvâ-yı Millîye'ye karşı istenilen şekilde hareket etmediğine kanaat getirdiği Harbiye Nâzırı Nazım Paşa'yı görevinden alarak, 13 Ağustos 1919'da bu göreve, "Kuvâ-yı Millîye'nin hakkından ben gelirim." diyen emekli Ferik Süleyman Şefik Paşa'yı getirdi. 14 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezareti makamına oturan Süleyman Şefik Paşa, Nezaretin, hatta Türk ordusunun kalburüstü birçok kumandanını topyekûn azletti²². Bununla da yetinmeyerek, kolordu kumandanlarının "Kolordu ahz-ı asker" başkanlıkları ile şifreli muhaberede bulunmalarını yasakladı²³. Fakat kolordu kumandanları bu emri dinlemediği gibi, 28 Ağustos'ta azledilen 20'nci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın yerine tayin edilen Mirliya Ahmet Hulusi Paşa'ya baskı yaparak bu görevi kabul etmesini engellediler. Damat Ferit, kendisine muhalif olan çevreleri sindirmek amacıyla teşkil ettirdiği divân-ı harplerle, eski İttihad ve Terakki kabinelerinde görev almış birçok devlet adamını mahkemeye sevk etmiştir²⁴. Ayrıca Kuvâ-yı Millîye hareketine sempatiyle bakan eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa'nın kabinesinden istifa etmesi üzerine, onu cezalandırmak için akla gelmedik icraatlara başvurmuştur. O sırada tek "Yaver-i Ekrem'in Ahmet İzzet Paşa ve kanunen de sadece tek bir kişinin bu ünvana sahip olabileceğini bildiği halde; Ankara'da Ali Fuat Paşa'nın yerine tayin etmiş olduğu Ahmet Hamdi Paşa ile Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanlığı'na tayin ettiği Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşalara da Yaver-i Ekremlik ünvanını verdirtmiştir²⁵.

Bir süre sonra teşkil edilen bir alayına sancak bile verildi.²⁶ Hatta Padişah Vahdettin 16 İnzibâtiye gazisini (!) Mecidiye nişanıyla taltif etti.²⁷ Refi' Cevat gibi sözde aydınlar, gazetelerinde "Anadolu Kemalistlerden temizlenmelidir." diyor-du.²⁸ İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'e aralarında Ahmet İzzet, Mustafa Kemal, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların da bulunduğu gizli bir liste vererek; "siyasî düşmanlarım" diye nitelediği bu kişilerin tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmelerini istemiştir²⁹.

Bütün bunlara rağmen, Anadolu'da bazı ordu komutanlarınca, hükümetin icraatlarına ters düşen emirler verildiği de oluyordu. Nitekim, Yunanlılara karşı halkın gösterdiği direniş karşısında, 2 nci Ordu Müfettişliği, "Ahz-ı asker kalemi riyaseti" ne yazdığı şifre telgrafta, millî hareketin engellenmemesini, her suretle takviye ve tanzimi hususunun tüm mülki ve askeri memurların ve memleketin ileri gelenlerinin vatanî vazifesi olduğunu bildirmiştir³⁰. Ancak, karşı tedbirleri,

²¹ BOA, B.E.O. İİS, nr. 343882: *Takvim-i Vekayi* 9 Ağustos 1919, s. 3621.

²² *Ayışığı*, s. 231

²³ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, I, İstanbul 1953, s. 148.

²⁴ Bu hususta haklarında tahkikat açılan devlet adamları için bkz. *Hadisat*: 13 Haziran 1919, s. 164.

²⁵ *Ayışığı*, s. 214.

²⁶ *Takvim-i Vekâyi*, nr. 3835, 3842, 3851

²⁷ *Takvim-i Vekâyi*, 13 Mayıs 1920, s. 3852

²⁸ *Alamdar*, 29 Nisan 1920.

²⁹ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, II, Ankara 1973, s. 92-93.

³⁰ BOA, DH-KMS, D. 53-2, nr. 63, lef. 4.

yani hükümetin çete olarak nitelendirdiği Kuvâ-yı Millîye'nin hemen dağıtılmasını isteyen ve destekleyen İtilaf devletleri idi ³¹. Bu gelişmeler karşısında Heyet-i Temsiliye, tüm hareketini Ferit Paşa Hükümeti üzerinde toplamaya özen göstermiştir. Hükümetin takip ettiği düşmanca tutum karşısında Mustafa Kemal Paşa, Dâhiliye Nâzırına çektiği 11 Eylül 1919 tarihli telgrafında, milletin güvenini kazanmış yeni bir hükümet kuruluncaya kadar, Türk milletinin İstanbul Hükümeti ile muhabere ve münasebette bulunmayacağını, ordunun da millettan ayrılmayacağını bildirmiştir ³².

Sivas Kongresi ertesinde Dâhiliye Nâzırı Adil Bey ve Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa'nın Kuvâ-yı Millîye hareketine karşı yürüttüğü çabaların sonuçsuz kalması hükümetin durumunu hayli sarsmıştı. Kabine üyeleri arasında anlaşmazlık baş göstermesi ve memleketin her yanından hükümetin çekilmesi için telgraflar yağmaya başlaması üzerine Damat Ferit Paşa, 1 Ekim 1919 tarihinde hükümetin istifasını verdi. Yeni kabineyi kurma görevi önce Tevfik Paşa'ya verilmişse de, onun görevi kabul etmemesi üzerine, bu göreve Ali Rıza Paşa getirildi. 2 Ekim 1919'da iktidara gelen kabinenin ilkesi, "Meşrutiyetin takviyesi ve Anadolu ile anlaşma ve yakınlaşmanın teminini sağlamaktır."³³

Bunun yanı sıra Kuvâ-yı Millîye'ye sempati duyan ve millî birliğe taraftar olanların bu kabinede bir araya gelmesi, Heyet-i Temsiliye'yi umutlandırmıştı. Sadrazam Ali Rıza Paşa, ilk iş olarak Cevat (Çobanlı) Paşa'yı yeniden Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine getirdi ³⁴. Harekât-ı Millîye'ye ait telgrafnameler eski hükümet tarafından murakabeye tabi tutulmakta idi ³⁵.

Ali Rıza Paşa Kabinesi, 11 Ekim 1919 tarihli toplantısında, Kuvâ-yı Millîye ile ilgili telgrafların denetlemeye tabi tutulmaları hakkında, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nce getirilen tahdit usulünü kaldırdı³⁶. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, 7 Ekim 1919 tarihinde padişaha bir telgraf çekerek, Damat Ferit Paşa Kabinesi'ni azlettiğinden dolayı, millet adına teşekkür etmiştir ³⁷. Sadrazam Ali Rıza Paşa da, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği 8 Ekim tarihli telgrafında, teşekkür telgrafına padişahın memnun olduğunu kendisine bildirmiştir ³⁸. Bu gelişmeler üzerine, Mustafa Kemal Paşa, sadrazama bir telgraf çekerek, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde kabul edilen esaslara riayet edilmesi, "Meclis-i Mebusan" toplanıncaya kadar düşmanlarla herhangi bir taahhüde girişilmemesi, millî harekete katılmış veya bu hareketi tasvip etmiş olanlar hakkında yapılmakta olan soruşturmaların durdurulması gibi şartların kabul edilmesi halinde, Kuvâ-yı Millîye'nin hükümeti destekleyeceğini bildirdi. Ali Rıza Paşa Hükümeti de, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek,

³¹ BOA, DH-ŞFR, D. 102. nr. 64.

³² Atatürk; *Nutuk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, I, İstanbul 1975, s. 69.

³³ Ahmet İzzet Paşa, II, s. 74.

³⁴ Ayrıışı, s. 218.

³⁵ BOA, M. V. *Mazbataları*, nr. 455.

³⁶ BOA, B.E.O., İHB, nr. 344517.

³⁷ Şimşir, I, s. 156.

³⁸ Aynı yer. Bu telgraf metni için ayrıca bkz. *Vakit*, 9 Ekim 1919, s. 695.

kendisiyle yüz yüze görüşmede bulunmak üzere Salih Paşa'nın Samsun yoluyla Amasya'ya gönderildiğini bildirdi ³⁹. Böylece Amasya'da 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında yapılan görüşmeler sonunda antlaşmaya varılarak bir protokol imzalanmıştır ⁴⁰.

Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde Harbiye Nâzırı olan Cemal Paşa ve Genel Kurmay Başkanı olan Cevat Paşaların Kuvâ-yı Millîye'nin Batı Anadolu'da teşkilatlanmasında çok büyük hizmetleri vardır. Örneğin o dönemde Bursa'dan Bandırma'ya bir alay nakledilmiş, yine Anadolu'ya gizlice silah ve cephane yollanmıştır. Kuvâ-yı Millîye'nin o bölgede bulunan askeri birliklerce işe edilmeleri hususunda Bandırma'da bulunan 14. ve Konya'da bulunan 12. Kolordulara gizli talimatlar verilmiştir. ⁴¹

Ancak, görülen o ki, Sivas Kongresi'nden sonra çok güçlenmiş olan Kuvâ-yı Millîyeciler, bu hükümet zamanında güçlerini daha da arttırmaya başlamışlardı. Bir ara Müşir Zeki Paşa'nın idaresi altında yeni bir hükümet kurulacağı haberi yayılması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 2 Kasım 1919'da Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya, "Sadrazamın hiçbir şekilde iktidardan ayrılmamasını, aksi takdirde bütün memleketin tekrar İstanbul'la ilişkilerini keseceğini" bildirdi ⁴².

Bu hükümet Kuvâ-yı Millîye ile eşkıya çetelerini kesinlikle ayırması, "Kuvâ-yı Millîye" ünvanını şahsî menfaatlerinin teminine alet edenler hakkında kanunî soruşturma başlatmıştır ⁴³. Nitekim Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, Nazilli'de Aydın Mutasarrıf Vekili'ne "Gayet müsta'cel, dakika te'hiri gayri caizdir." kaydıyla gönderdiği şifre telgrafla, Demirci Mehmet Efe'ye isnat edilen olayların kendisinin "mazhar-ı afv" olmazdan ve hareket-ı millîyeye iştirak etmezden evvelki zamana ait olduğu ve hâlen kendisinin asayişin muhafazası ve vatanın müdafaası uğrunda çalışmakta bulunduğunu bildirmiştir ⁴⁴.

Bu sırada millî kuvvetlerin Batı Cephesi'ndeki taarruzları üzerine, General Milne, Harbiye Nezaretine gönderdiği sert bir nota ile, müttefik birliklerine karşı girişilen bu harekâtın derhal durdurulmaması hâlinde, "şimdiki mevkilerinden ileri gitmemeleri" için Yunanlılara vermiş olduğu emri kaldıracağını ve onlara "daha ileri mevziler almaları hususunda" yeni emirler vermek zorunda kalacağını bildirdi ⁴⁵. Bu gibi tehditler millî kuvvetleri yıldırmamış olsa da, Batı Anadolu'da büyük bir toprak parçası daha Yunanlılara verilmiş oluyordu. "Milne Hattı" adı verilen, Türk ve Yunan kuvvetlerinin geçemeyecekleri bu hat hususunda general, 3 Kasım 1919'da Osmanlı Hükümeti'ne bir nota vererek, Kuvâ-yı Millîye'nin 12

³⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın bu husustaki telgrafı için bkz. Atatürk, I, s. 281-282.

⁴⁰ Bu protokolün tam metni için bkz. Tansel, II, s. 148.

⁴¹ 4 Aralık 1919 tarihli ve Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın imzasının taşıyan şifre telgraf için bkz. BOA, B.E.O. İHB, nr. 345518, lef. 4.

⁴² Atatürk, I, s. 320.

⁴³ BOA, DH-KMS, D. 53-4, nr. 30, lef. 3: DH-ŞFR, D. 104, nr. 44.

⁴⁴ BOA, DH-KMS, D. 53-4, nr.31.

⁴⁵ Tansel, II, s. 197-198.

Kasım tarihine kadar bu hattın 3 km geri çekilmesi gerektiğini bildirmiştir ⁴⁶. Ancak Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, General Milne'e gönderdiği bir nota ile, bu durumun meydana getireceği mahzurlara işaret ederek, hükümetin vereceği geri çekilme emrinin dinlenmeyeceğini bildirmiştir ⁴⁷.

Kuvâ-yı Millîye harekâtının devam etmesi karşısında son derece hiddetlenen General Milne, Harbiye Nezaretine çok sert bir nota vererek, bu durumdan Osmanlı Hükümeti'ni sorumlu tuttu. Fakat Harbiye Nâzırı'nın da bu notaya cevabı onun kadar sert oldu. Notada bu duruma Yunanlıların yaptıkları zulüm ve vahşetin sebep olduğunu belirterek, memleketlerini korumaya çalışan Türk halkını bu işten kimsenin menetmeye muktedir olamayacağını bildirdi ve barış konferansına bu cevabın da duyurulmasını istedi ⁴⁸.

Bu sırada, İzmir'in Yunanistan'a ilhak edileceği haberleri üzerine, Sadrazam Ali Rıza Paşa ve Hariciye Nâzırı Reşit Paşa, Amiral de Robeck'i ziyaret ederek, böyle bir teşebbüs vukuunda Anadolu'da çok vahim durumların ortaya çıkabileceğini bildirdiler. Amiral'in meseleyi Londra'ya yazacağı sözüne rağmen, Osmanlı Hükümeti, 23 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'yı gelişmelerden haberdar etti. Ayrıca gerekli talimatın gönderilmek üzere olduğunu bildirerek, bu husustaki mütalaasını sordu. Bu sıralarda Ankara'ya varmış olan Paşa, 29 Aralık'ta bu yazıya verdiği cevapta, "İzmir'in ilhakı teşebbüslerine siyaseten ve fiilen karşı konulacaktır." şeklinde üstü kapalı bir cevap verdi ⁴⁹.

Nihayet 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan, 28 Ocak'ta yapılan gizli celsesinde "Misak-ı Millî"yi kabul etti. İtilaf devletlerinin emellerine ters düşen bu kararları Osmanlı Meclisi altında yayımlamak gerçekten büyük bir cüretti. Çünkü İzzet Paşa Kabinesi'nden sonra iş başına gelen Osmanlı hükümetleri, müttefik devletlerin ileri sürdükleri hemen her isteği kabul etmek zorunda kalmışlardı. Üstelik İtilaf devletleri bu iktidar döneminde, düzenli Türk birlikleri ve Kuvâ-yı Millîye'nin birbirlerine daha çok yardım etme durumuna girdiğini görmekte gecikmediler. Çünkü Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa, Klikya'da Fransızlara, İzmir'de de Yunanlılara karşı direnen Kuvâ-yı Millîye'ye açık destek vermişlerdi. Bu sebeple paşaların görev başında kalmalarına tahammülleri kalmayan itilaf devletleri yüksek komiserleri, 20 Ocak 1920'de Osmanlı Hükümeti'ne bir nota vererek, Cemal ve Cevat Paşaların 48 saat içinde görevlerinden uzaklaştırılmalarını istediler ⁵⁰. Hükümet bu suçlamalara karşı kendisini savunduysa da, istifa edip Damat Ferit'e yeniden iktidar yolunu açmamak için, 21 Ocak 1920 akşamı paşaların istifa etmiş olduklarını bildirdi ⁵¹.

⁴⁶ Kâzım Özalp, I, s. 64. Bu sınır hattı, Ayvalık'ın kuzeyinden başlayarak, doğudaki Akmaz Dağı'na ve oradan güneye dönerek Umurlu'ya kadar devam ediyor, sonra batıya kıvrılarak Selçuk hizasından Ege Denizi'ne varıyordu.

⁴⁷ Tansel, II, s. 196.

⁴⁸ Tansel, II, s. 197.

⁴⁹ Tansel, II, s. 201.

⁵⁰ Atatürk, I, s. 440-441.

⁵¹ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s. 50.

Ancak 3 Mart 1920'de hükümetin istifası bölgedeki karışıklık ve müdahalelerin daha da artmasına sebep olduysa da, yeni hükümeti kurma görevi Salih Paşa'ya verildi. 8 Mart 1920 tarihinde göreve başlayan Salih Paşa'nın işi gerçekten zordu. Nitekim İtilaf devletleri, zaten İstanbul'un Türklerde kalmasını istemediklerinden baskılarını daha da arttırmaya başladılar ve Osmanlı Devleti'ne barış şartlarını zorla kabul ettirmek için 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler. Askeri ve mülki erkândan pek çok devlet adamını tutuklayarak Malta'ya sürdüler. Bununla da yetinmeyen İtilaf devletleri, 27 Mart 1920'de Osmanlı Hükümeti'ne ortak bir nota vererek, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının İstanbul Hükümeti'nce red ve inkâr edilmesini istediler. Kuvâ-yı Millîye hareketini "*meşru hakların müdafası*" olarak nitelendiren Salih Paşa, İtilaf devletlerinin isteklerini reddederek 2 Nisan 1920 tarihinde istifa etti. Böylece Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920'de, Sivas'taki 3'ncü Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği bir yazı ile, İstanbul'da meclis dâhil, hükümet daireleri ve telgrafhanelerin işgal edilmesinden dolayı, hilafet ve saltanat merkezi ile diğer resmî makamlara maruzatta bulunmanın mümkün olmadığını bildirdi. Ayrıca, milletçe alınması gerekli tedbirler için, bütün vilayetlerdeki sivil ve askeri amirlerden Heyet-i Temsiliye ile temasa geçmelerini istedi⁵². Ayrıca 17 Mart 1920 günü İstanbul ile resmî ve özel telgraf konuşmalarını ve telgraf memurlarının kendiliklerinden yapacakları gizli konuşmaları yasakladı⁵³. Aynı gün, Heyet-i Temsiliye'nin bilgisi ve izni olmadıkça hiçbir makam ve hiçbir memurun İstanbul ile konuşma yapamayacağını ilgililere bildirdi⁵⁴.

Aslında yerli ve yabancı çevreleri rahatsız eden Misâk-ı Millî idi. Bu gelişmelerle dikkatle takip eden Damat Ferit Paşa ve Hürriyet-İtilaf Fırkası, İstanbul'da Anadolu'daki gibi bir karşı kuvvet ortaya çıkmak üzere olduğu, fakat kendisi iktidar mevkiine dönerse, bu kere kesin bir darbe ile asayişini geri getireceğini ve Anadolu'nun kuvvetini yok edeceği konusunda ilgilileri ikna etti. Böylece İtilaf devletlerinin baskısına daha fazla dayanamayarak istifa eden Salih Paşa'nın yerine, 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa sadaret makamına getirildi. Damat Ferit Paşa'yı yeniden iktidara getiren "Hatt-ı Hümayun'da Kuvâ-yı Millîye aleyhinde hükümler vardı. Bunda Kuvâ-yı Millîyecilerin yaptıkları hareketler suç telakki kabul ediliyor, bu hareketleri teşvik ve tahrik etmiş olanların cezalandırılması isteniyordu⁵⁵. Bu bakımdan, Damat Ferit Paşa'nın bu iktidarı zamanında Ali Rıza ve Salih Paşaların icraatlarına tamamıyla ters düşen davranışlar meydana gelmiştir. Millî Mücadele hareketine karşı düşmanca ve çok sert tedbirlere başvuruldu.

Sadaret ve Hariciye Nezaretiyle beraber Harbiye Nezareti ve müşirlik ünvanını da alan Ferit Paşa'nın bu hükümeti, Türk tarihine kara leke olarak geçmiş rezilce ve zalimce uygulamalara maruz kalmıştır. Kuvâ-yı Millîyecileri padi-

⁵² Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara, 1991, s. 269.

⁵³ Arsan, s. 270.

⁵⁴ Aynı yer

⁵⁵ Bu "Hatt-ı Hümayun" sureti için bkz. Mahmut Kemal İnal; *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1953, s. 2052.

şah iradesi ve fetvalarla engellemeye çalışmış, onları padişaha karşı ayaklanma suçuyla itham etmiş; İstanbul'un işgalinde yapılan zulüm ve tutuklamalar yetmiyormuş gibi, birçok vatansever milletvekilini İngilizlere tutuklatıp, sürgün ettirmiştir. Bir zamanlar jandarma kâtibi iken, daha sonra eşkıyalığa saptığından dolayı, hükümet tarafından takip edilmekte olan Ahmet Anzavur'a paşalık rütbesi vererek, Karesi Mutasarrıflığına tayin etmiştir. 8 Nisan 1920 tarihinde İngiltere Yüksek Komiseri Amiral de Robeck ile görüşüp, onayını aldıktan sonra 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebusan'ı dağıtmıştır⁵⁶.

Ancak, iktidarın bu tutumu kendisine bir şey kazandırmadığı gibi, aksine Anadolu'da kurulmakta olan millî teşkilatın, bir devlet disiplini içerisinde meşru hâle gelmesini kolaylaştırarak, hızlandırmıştır. Kuvâ-yı Millîye hareketini bir şevket hareketi olarak niteleyen Damat Ferit, İngilizlerin de desteğini alarak, bu hareketi yok etmek için Kuvâ-yı İnzibatiye adıyla bir ordu meydana getirmiştir. 18 Nisan 1920 tarihinde kurulan, alay, tabur ve bölüklerden müteşekkil; sözde gönüllü, aslında maaşlı askerlerden meydana gelen bu teşkilatın başına Süleyman Şefik Paşa getirilmiştir⁵⁷. Fakat Çerkez Ethem ve Miralay Refet Bey kumandasındaki kuvvetlerin 14 Haziran'da yaptıkları taarruzlar çok başarılı olmuş, Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinden bir kısmı, hiçbir direniş göstermeden Kuvâ-yı Millîye saflarına katılmışlardır.

İstanbul'un işgali ve milletvekillerinden bazılarının tutuklanmasından sonra yeni bir meclisin toplanmasını gerekli gören Heyet-i Temsiliye, 19 Mart 1920'de ilgililere bir emir vererek yeniden seçim yapılmasını ve seçilecek kişilerin Ankara'da toplanmasını istemiştir⁵⁸. Bu toplanacak meclis, kurucu vasfı ile Anayasa yapacak, hem de olağanüstü yetkilerle yasama, yürütme görevlerini de üzerine alacaktı. Bunun için 19 Mart'ta bir bildiri yayınlanmış, Ankara'da bir meclis toplanacağı bildirilerek, gereken işlemlerin yapılması ve seçilecek milletvekillerinin en kısa zamanda Ankara'ya gönderilmeleri istenmişti.⁽¹⁴⁾ Bütün bu çalışmalar tamamlandıktan sonra 23 Nisan 1920 Cuma günü Meclis'in açılmasına karar verildi. Açılışla ilgili olarak 21 ve 22 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa tarafından iki genelge yayımlandı. Bunlardan birincisi Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan Cuma günü Ankara'da açılacağı, fakat açılıştan önce Hacı Bayram Camii'nde bütün milletvekillerleriyle beraber cuma namazı kılındıktan sonra, dualar okunup kurbanlar kesileceği belirtilerek, yurdun her tarafında aynı suretle hareket edilmesi isteniyordu⁵⁹.

Bir gün sonra, 22 Nisan 1920'de yayımlanan bir genelge ile de, "açılış tarihinden itibaren bütün makamât-ı mülkiyye ve askeriyenin ve umum milletin merci-i'nin Büyük Millet Meclisi olduğu" bildirilmiştir⁶⁰. Böylece Meclis 23 Nisan 1920'de

⁵⁶ Bu husustaki irade-i seniyye için bkz. BOA, B.E.O. İİS., nr. 347035.

⁵⁷ Kuvâ-yı İnzibatiye hakkındaki kararname ve bu hususta Süleyman Şefik Paşa'ya verilen talimat ve salahiyeti bildiren irade-i seniyye için bkz. BOA, DÜİT, D. 15-3, nr. 4-3. *Takvim-i Vekayi*, 18 Nisan 1920, s. 3835.

⁵⁸ Atatürk, I, s. 514-516.

⁵⁹ Atatürk, I, s. 514-515.

⁶⁰ Atatürk, I, s. 528.

saat 14.45 'te en yaşlı milletvekili olan Sinop Milletvekili Şerif Bey'in bir konuşmasıyla açıldı. Ankara'da 120 milletvekili ile toplanan, yeni adıyla T.B.M.M. derhal bir hükümet kurmaya karar vermiştir. 23 Nisan 1920'de egemenlik, İstanbul'dan Ankara'ya, yani saltanattan millete geçmekle kalmıyor, egemenliğin kaynağı ve yapısı da değişiyordu.

Nihayet TBMM, Damat Ferit'in Millî Mücadele aleyhinde meydana getirdiği olumsuz cereyanları önlemek, ayaklanmaları kıskırtanları, idare edenleri ve katılanları yola getirmek amacıyla 29 Nisan 1920'de çıkardığı Hıyanet-i Vatanîye kanunu ile bu gibileri idam cezasına mahkûm etmiştir. Ancak Damat Ferit, sadaretinin başlangıcından beri, Anadolu'dan gördüğü mukavemet neticesinde, uğramış olduğu başarısızlığın intikamını almak, işgal güçlerine verdiği söz ve teminatları yerine getirememesindeki sebep ve bahaneleri bulmak için İstanbul'daki muhaliflerini de namertçe iftiralarla yok etmeye çalışmıştır. Olağanüstü yetkilerle, Birinci Divan-ı Harb-i Örfî başkanlığına getirdiği "Nemrut" lakaplı Mustafa Paşa, 1 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşa ve bazı arkadaşlarını ölüme mahkûm etmiştir. Bunlar hakkında gıyaben verilmiş idam kararını padişah, 24 Mayıs 1920'de "ele geçtiklerinde tekrar muhakeme edilmek" kaydıyla tasdik etmiştir⁶¹. Bu arada Kuvâ-yı Millîye yanlısı birçok kumandan, gıyablarında idama mahkûm olduğu gibi, Anadolu'ya geçerek Kuvâ-yı Millîye'ye katılan pek çok subay da askerlikten tard edilerek, ihraç edilmişlerdir⁶².

Bu sırada, 22 Haziran 1920'de Anadolu içlerine doğru ilerleyen Yunan kuvvetleri, 20 Temmuz'da bütün Trakya'yı işgal etmiş bulunuyorlardı. 17 Haziran 1920'de Paris'te toplanan konferansta, İtilaf Devletleri barışı imzalamak veya reddetmek hususunda Osmanlı delegelerine 27 Temmuz 1920 tarihine kadar süre tanıdı. Bunun üzerine 18 Temmuz 1920'de toplanan TBMM, "Misak-ı Millî" sınırları içindeki millet ve vatanı kurtarmak için and içti. Buna karşılık 22 Temmuz 1920 tarihinde toplanan Saltanat Şûrası ise, antlaşmanın imzalanması yönünde görüş belirtti. Antlaşmaya doğru, kabinesinde esaslı değişiklikler yapmak isteyen Damat Ferit, 30 Temmuz 1920'de hükümetin istifasını verdi. Ertesi günü de son Damat Ferit Hükümeti kuruldu. Nihayet Paris'e giden Osmanlı delegeleri 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzaladılar. Ancak, bu antlaşmanın parlamentolar tarafından tasdik edilmedikçe, bir anlam ifade etmeyeceğini çok iyi bilen İtilaf devletleri yüksek komiserleri, Kuvâ-yı Millîye liderlerinin hareketlerinde ısrarları hâlinde; müttefiklerin, özellikle Yunan ordusunun yürüyüşe geçmesinin ve İstanbul'un elden çıkmasının kaçınılmaz olduğunu Ankara'ya anlatmak için bir Os-

⁶¹ Bu husustaki "irade-i seniyye" için bkz. BOA, B.E.O. İHB, nr. 347582, 347564. *Takvim-i Vekayi*, 24 Mayıs 1920, s. 3864.

⁶² BOA, B.E.O. İHB, nr. 347778, 348629. İrade ile tasdik edilen bu kararlar hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çok sayıda belge mevcuttur. Biz burada örnek olması açısından bazı tasniflerin adlarını ve numaralarını vermekle yetineceğiz. BOA., B.E.O., *Harbiye Giden*, nr. 348255; 348148, 348149, 348629, 349807, 349038, 349076, 349101, 349174, 349258, 349568, 348569, 348287, 349101, 349653, 351645, 352833, 353589, 353760, 347778, 348153; *DUI*, D. 80, nr. 1-44, 47, 48, 49, 50, 51, 52; D. 79-5, NR. 141 ilh ...

manlı heyetinin Anadolu'ya gönderilmesi gerektiğini kendi hükümetlerine bildirdiler⁶³.

Damat Ferit Paşa ise, Ankara ile temas ve münasebette bulunulmaması, millîciler üzerine kuvvet gönderilmemesi ve onlarla pazarlığa girilmemesi yönünde görüş belirtti⁶⁴. Aslında İtilaf devletleri, Ferit Paşa kabinesinden ümitlerini tamamen kesmiş ve bu devletlerin bir kere daha büyük bir savaş yükünü çekemeyecekleri ortaya çıkmıştı. Üstelik henüz ne Osmanlı Meclisi, ne padişah ve ne de hükümet tarafından imzalanmamış olan Sevr Antlaşması hususunda, artık Ankara Hükümeti'ni de hesaba katmak zorundaydılar. Bu sebeple Ankara ile anlaşmanın çarelerini aramaya başladılar. Nitekim bunun ilk işaretleri de gelmeye başlamıştı. İstanbul'un işgali olan 16 Mart 1920 tarihinden itibaren İngilizler telgraf haberleşmesine el koymuşlardı. Dahilî muhaberatı ise, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca lisanlarından birine göre yazılmış telgrafların çekilmesine izin verildiğinden dolayı, Türkçe telgraf keşidesi mümkün olamamaktaydı. Defalarca yapılan müracaat üzerine nihayet, 7 Eylül 1920'de Türkçe telgraf muhaberatının da diğer üç lisanla beraber yapılmasına müsaade edilmiş ve her an Türkçe telgraf teatisine başlanabileceği, İtilaf devletleri telgraf kontrol heyeti reisi tarafından sözlü olarak bildirilmişti⁶⁵. Daha sonra bütün devlet dairelerine tebliğ edilen bu keyfiyet⁶⁶, İtilaf devletlerinin politikalarını büyük ölçüde değiştirdiklerine dair en önemli işaretti. İlk adımda, Anadolu ile irtibatı sağlamak için sadrazamın görevden uzaklaştırılması hususunda görüş birliğine varan yüksek komiserleri, 11 Ekim 1920'de padişahla yaptıkları gizli görüşmede Damat Ferit'in değiştirilmesini istediler⁶⁷. Anadolu ile anlaşabilecek hükümet teşkili konusunda Tevfik Paşa üzerinde mutabık kalınması üzerine tüm çabaları sonuçsuz kalan Damat Ferit Paşa, 16 Ekim 1920 günü hükümetin istifasını verdi. Böylece 21 Ekim 1920 tarihinde iktidara gelen Tevfik Paşa Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasındaki münasebetler yeni ve çok farklı bir safhaya girmiş oluyordu.

Nihayet 17 Ekim Pazar günü, Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi dâhil İngiltere, Fransa ve İtalya yüksek komiserleri Padişah tarafından kabul edildiler. Hepsinin adına konuşan İngiltere yüksek komiseri, hükümetlerinden aldıkları talimata göre, Anadolu ile anlaşabilecek bir hükümet teşkil edilmesini Padişah'tan rica etti⁶⁸. Bunun üzerine yeni hükümeti kurma görevi Tevfik Paşa'ya verildi. 21 Ekim 1920 tarihinde göreve başlayan yeni kabinenin programında şu satırlar dikkat çekiciydi: "Beniyye-i vatanda hadis olan ve mevcudiyet-i devleti gayr-i muayyen avakıba sürükleyen ikiliği vâkar-ı devlet ve millet ile mütenasip surette bertaraf ederek mevcûdiyet-ı millîyemizi siyanet ve te'min etmek hey'etimizin ilk vazifesi

⁶³ Şimşir, II, s. 307.

⁶⁴ Aynı eser, s. 327, 335.

⁶⁵ BOA, DH-İ.UM, D. 20-24, nr. 14-51, lef. 2.

⁶⁶ BOA, DH-İ.UM, D. 20-24, nr. 14-51, lef. 3.

⁶⁷ Şimşir, II, s. 352.

⁶⁸ Arnold J. Toynbee, *The Western Question III Greece and Turkey*, London 1922, s. 185.

olacaktır"⁶⁹. Yani hükümetin amacı, Anadolu ile samimi bir şekilde uzlaşmak ve devletin çıkarlarına uygun bir barış antlaşması imzalandıktan sonra ikiliği kaldırarak Osmanlı hanedanının hâkimiyeti altında gerçek bir meşrutiyet, sağlam ve düzenli bir idare kurmak ve sağlamak olarak özetlenebilir⁷⁰. Bu nedenle hükümet ilk olumlu adımı atmış; önceki hükümet döneminde Kuvâ-yı Millîye'ye yardım etmelerinden dolayı kürek mahkûmiyeti, sürgün gibi çeşitli cezalara çarptırılmış olan mahkûmların affedilmelerine karar vermiştir⁷¹.

İstanbul'daki İtilaf Devletleri yüksek komiserleri 25 Ekim'de, Sevr Antlaşması'nın derhal tasdik edilmesini isteyen müşterek bir notayı Osmanlı Hükümeti'ne verdiler⁷². Fakat aynı gün hükümetin yapmış olduğu "siyasî beyan" İtilaf Devletleri yüksek komiserlerini hiç de memnun etmedi. Çünkü bu beyanda, hükümetle milletin elele vererek çalışması gerektiğine inanıldığı, barış antlaşmasının anayasanın icaplarına uygun olarak tasdik edilebilmesi için, birlik etrafındaki gayretler bir sonuca ulaşır ulaşmaz, Meclis-i Meb'usan'ın toplantıya çağrılacağı açıklanıyordu⁷³. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin 25 Ekim 1920 tarihli notasına verilen 5 Kasım 1920 tarihli cevabî notada, barışın tasdikinin ancak Ankara ile temastan sonra mümkün olacağı belirtilerek, bunun için de, en az bir aylık mühlet verilmesi talep ediliyordu.

Damat Ferit Paşa'nın iktidardan uzaklaştırılması ve Tevfik Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi, Ankara ile İstanbul'un arasını bulmaya yönelik gayretlere karşı büyük bir engeli ortadan kaldırmıştı. Bu kabinede eski sadrazamlardan Ahmed İzzet Paşa Dâhiliye, Salih Paşa da Bahriye nezaretlerine getirilmişlerdi. Vatansizliklerinden asla şüphe edilemeyecek iki eski sadrazama görev verilmesi, İstanbul ile Anadolu'nun birbirlerine yaklaşması için atılmış çok olumlu bir adımdı. Çünkü her iki paşa da Kuvâ-yı Millîye'ye gösterdikleri yakınlıkla tanınmışlardı.

III- İSTANBUL VE ANKARA ARASINDA YAKINLAŞMA ÇABALARI

Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılması TBMM gerçeğini İngilizlere kabul ettirmişti. Üstelik İngilizler işgal altında bulundurdıkları Musul-Kerkük yöresinde de yerli halkın direnişiyi karşılamışlardı. Bunun üzerinde Türklerle uzlaşmaya varılmasının gerekli olduğunu gören İtilaf Devletleri, "Şark Meselesi"nin çözümünü görüşmek üzere, 21 Şubat 1921'de Londra'da kendi delegeleriyle, Osmanlı ve Yunan hükümetleri delegelerinden meydana gelen bir konferansın toplanmasına karar verdiler. 26 Ocakta Sadrazam Tevfik Paşa'ya durumu bildirdiler. Tevfik Paşa, 27 Ocakta bu gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Bu davetin en ilginç tarafı, konferansta Osmanlı Hükümeti'ni temsil edecek heyete, Anadolu temsilcilerinin de katılması şartının açıkça belirtilmesiydi. Fakat Mustafa Kemal Paşa,

⁶⁹ BOA, M. V. *Mazbataları*, nr. 538; *Vakit*, 26 Teşrin-i evvel 1920, s. 1035.

⁷⁰ Ahmed İzzet Paşa, II, 95.

⁷¹ BOA, I.HB (*İrade Harbiye*), nr. 349548.

⁷² Bilal Şimşir, II, s. 386-388.

⁷³ *Takvim-i Vekayi*, 26 Teşrin-i evvel 1920, s. 3991.

İstanbul'da Tevfik Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Türkiye'nin kaderini elinde bulunduran meşru ve müstakil yegâne kuvvetin TBMM olduğunu, İstanbul'da herhangi bir heyetin, hiçbir bakımdan meşru ve hukukî durumu olamayacağını, millet ve memleket adına meşru ve muhatap hükümetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilan edilmesini istedi ⁷⁴. TBMM'nin konferansa dolaylı yoldan çağrılmasını tabii karşılayan Tevfik Paşa, İtilaf Devletleri'nin Anadolu delegelerinin de konferansta bulunmasını şart koşmalarını memnuniyet verici bir gelişme olarak kabul etmiştir. Tevfik Paşa'ya göre, Ankara ile İstanbul'un birleştikleri ilan edildikten sonra, söz konusu durum bir şekil meselesinden ibarettir ⁷⁵. Tevfik Paşa Hükümeti'nin İstanbul ve Anadolu'nun birleşmesi için çalıştıklarını kabul eden Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'nın Anadolu'yu İstanbul Hükümeti'ne bağlama gayretleri içinde olduğunu, Anadolu'nun mücadelesini inkâr etmemekle beraber, meydana gelen gelişmeleri İstanbul'un kendisine pay çıkarması olarak değerlendirmiştir ⁷⁶.

Yazışmalar bir sonuç vermemekle beraber, İstanbul ve Ankara arasında bir yakınlaşmanın ortaya çıktığı inkar edilemez bir gerçektir. Nitekim, Yunanlılar'ın 21 Şubat 1921'de 70-80 bin kişilik bir kuvvetle saldırıya geçeceğinin haber alındığını Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren Tevfik Paşa, kendisi ve arkadaşları hakkında daha önce alınmış olan idam kararlarını kaldırdığı gibi, milliyetçiler için kullanılması yasak olan "Bey" ve "Paşa" gibi ünvanların yeniden kullanılmasını serbest bıraktı ⁷⁷. Bundan başka, 18 Nisan 1920 tarihli Kuvâ-yı İnzibatiye kararnamesinin ilgasına karar vermiştir ⁷⁸. Bunun yanı sıra Ankara Hükümeti'nin Anadolu'daki merkezler üzerindeki müdahalelerine göz yumulduğu, ancak temkinli hareket edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Nazilli'deki Düyûn-ı Umumiye müfettişliğinden atfen, İzmir'deki Düyûn-ı Umumiye müfettişliğinden bildirildiğine göre, Ankara Hükümeti, memur maaşlarının Düyûn-u Umumiye'ye ait hububat aşarından aynen ödenmesi için Aydın Mutasarrıflığı'na emir vermiştir. İstanbul Hükümeti her ne kadar bu durumu onaylamamışsa da, gönderilen talimatla, "Şayet cebren hububat alınacak olursa, Düyûn-ı Umumiye idarelerince mazbata tanzim edilmesini ve alınan (Emval-i aşariyeye) mukabil makbuz alınması gerektiği hususu hatırlatılarak, daha sonra merkezî idare ve mülhakata gönderilecek olan söz konusu tebliğatın talimata uygun bulunduğu" belirtilmiştir ⁷⁹.

Diğer taraftan, Ankara Hükümeti, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir heyeti 6 Şubat 1921 tarihinde Londra'ya gitmek üzere yola çıkardı. Ankara Heyeti Roma'ya vardığı sırada, İtilaf Devletleri temsilcileri TBMM Hükümeti'ni resmen Londra Konferansı'na davet ettiler. 24 Şubat'ta hasta olduğu için toplantıya katılmayan Tevfik Paşa'nın yerine konuşan Reşid Paşa'nın Ankara ile

⁷⁴ Atatürk, II, s. 141-142.

⁷⁵ Atatürk, II, s. 143.

⁷⁶ Atatürk, II, s. 144.

⁷⁷ Atatürk, II, s. 164; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, I, Ankara 1990, s. 274

⁷⁸ BOA, M.V. Mazbataları, nr. 98.

⁷⁹ BOA, B.E.O. İHB, nr. 348144.

fikir birliğine varılmış olduğunu söylemesi, İstanbul ile Ankara'nın Türkiye'nin mukadderatı üzerinde anlaşmalarının açık bir ifadesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa da Bekir Sami Bey'e çektiği telgrafta aynı hususa işaret ederek, İstanbul ile anlaşmayı men edecek bütün engel ve güçlüklerin bertaraf edilmesini tavsiye etmiş ve vatanın "Halası ve selameti" önünde bütün anlaşmazlıkların ortadan kalkması gerektiğini bildirmiştir⁸⁰. Bu sırada Sadrazam Tevfik Paşa'dan heyetin dönüşünü emreden bir şifre telgraf geldi.

Bu sırada Londra Konferansı'nda söz alan TBMM üyeleri Sevr Antlaşması'nı tanımadıklarını, dolayısıyla Misâk-ı Millî esasları üzerinde görüşebileceklerini bildirdiler. Fakat İtilaf Devletleri Türk gerçeğini görmek istemeseler de, TBMM'nin varlığını kabul etmek zorunda kaldılar. Böylece 12 Mart 1921'de sona eren Londra Konferansı'ndan bir sonuç çıkmadı. Zaten Yunanlılar 25 Mart 1921'den itibaren Batı Anadolu'da yeniden taarruza geçtiler. Ancak Yunan ordusu 1 Nisan 1921'de bir kez daha "İnönü"de yenilgiye uğradı. Ankara'da ve tüm yurttaki sevinç sonsuzdu. Ahmed İzzet Paşa bile, tüm sıkıntılarını unutmuş bir hâlde, karargâha giderek, bu umumî sevince katılmış ve hepsi eski öğrencileri olan bu genç insanları kutlamıştı⁸¹.

Millî Mücadele'yi başından beri destekleyen İstanbul halkı, II. İnönü Zaferi ile birlikte coşmuş ve mitingler düzenleyerek zaferden duyduğu büyük sevincini dile getirmiştir. Anadolu'daki gazilere ulaştırılmak üzere açılan yardım kampanyalarına Padişah başta olmak üzere hemen bütün hanedan mensupları katılmıştı. Ayrıca İstanbul'un büyük camilerinde, şehit düşen askerlerimizin ruhları için mevlidler okutulmuştur⁸².

İstanbul Hükümeti'nin Anadolu Harekâtı lehindeki icraatları bundan sonra da devam etmiştir, Nitekim Kuvâ-yı Millîye hareketi, Divân-ı Harb-i Örfîce bir mesele olarak ele alınmış olmasına rağmen, 30 Nisan 1921 tarihinde toplanan Meclis-i Vükela'da, Kuvâ-yı Millîye ile alakadar olmalarından dolayı giyaben mahkûm olanlarla, o sırada mahkemeleri yapılmakta olan şahısların isimlerini ihtiva eden Birinci Divân-ı Harb-i Örfî başkanlığınca tanzim edilen üç kıta defterin gönderildiğini havi Harbiye Nezaretinden cevaben gelen 25 Mayıs 1921 tarihli tezkere üzerine, Meclis-i Vükela 1 Haziran 1921 tarihinde yeniden toplandı. Alınan karar gereğince, söz konusu defterde ismi bulunanların suçları ve mahkûmiyetlerinin ne olduğu veya tutuklanmalarına dair hiçbir işaret olmadığı gibi, kısmen mevcut olanları dahi istenilen muamale için yeterli görmemişti⁸³. Görüldüğü üzere, Tevfik Paşa Hükümeti'nin bu ve benzeri hususlarda almış olduğu kararlar, Damat Ferit Hükümetlerinden çok farklı bir tutum ve icraat içinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

⁸⁰ *Vakit*, 27 Aralık 1921, s. 1157 (Londra-Journal D'Orient'ten alfen).

⁸¹ Halide Edip Adivar, *The Turkish Ordeal*, London 1928, s. 238.

⁸² Metin Ayışığı, "30 Ağustos Zaferi ve İstanbul'daki Yankıları", *Tarih ve Toplum*, Eylül 1992, s. 43.

⁸³ BOA, M.V. *Mazbataları*, nr. 164.

18 Nisan 1920 tarihli Kuvâ-yı İnzibâtiye kararnamesinin “Askerî tekaüd ve istifa kanununun ahkâm-ı umumîyesine aykırı ve hazinenin tahammülü fevkinde bazı müsaedâti ihtiva ettiği” gerekçesiyle bu kararnamenin iptalinin gerekli olduğuna dair Harbiye Nezaretinin 20 Mart 1921 tarihli tezkeresi üzerine, 31 Mart 1921 tarihinde toplanan Vükela Meclisi, almış olduğu kararla bunu uygun görerek, söz konusu kararnamenin ilgasına karar vermiştir ⁸⁴. Ayrıca aynı tarihli tezkereyle İstanbul’da teşkil edilmiş olan İki Numaralı Divân-ı Harb-i Örfi 21 Mart 1921’de kaldırılmıştır ⁸⁵.

Yine bu hükümet zamanında, Damat Ferit Hükümetleri döneminde Kuvâ-yı Millîye yanlısı oldukları veya iltihak etmeleri yüzünden çeşitli cezalara çarptırılmış olanlar hakkında verilen cezaların kaldırıldığı görülmektedir. Ayrıca bu hükümet işbaşına geçmesinin hemen ardından 14 Kasım 1920 tarihinde İstanbul Bir Numaralı Divân-ı Harb-i Örfi eski başkanı “Nemrud” lakaplı Mustafa Paşa ve üç arkadaşını tevkif etmiştir ⁸⁶. Pek çok masumun kanına giren bu adam hakkında alınan kararı 1 Şubat 1921 tarihinde tasdik eden Yüksek Askeri Mahkeme, kendisini 7 ay hapis cezasına çarptırmıştır ⁸⁷. Ne yazık ki Vahdettin, 7 Şubat 1921 tarihli irade ile Nemrut Mustafa Paşa’yı affetmiştir ⁸⁸.

Ancak 6 Ağustos 1921 tarihinde, İngiliz Yüksek Komiseri Rumbolt ile olan görüşmesine, yine Ankara temsilcisi Hamit Bey’i götürmesi İngiliz yetkililerce yadırganmıştı. Rumbolt, Anadolu’daki milliyetçilerle işbirliği içinde olduğunu bildikleri İzzet Paşa vasıtasıyla, Ankara Hükümeti’nin ılımlı olmasını isteyerek, İngiliz esirlerinin salıverilmesi gerektiğini tavsiye etti. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa, Rumbolt’a, Malta’da bulunan tüm Osmanlı esirleri bırakıldığı takdirde, Anadolu’daki İngiliz esirlerinin de serbest bırakılacağı cevabını verdi⁸⁹. Bu kere 24 Ağustos 1921 tarihinde Hariciye Nâzırı İzzet Paşa’yı ziyaret eden Rumbolt, Yalova-Gemlik yöresinde yağmacılık hadisesi yüzünden tutuklanmış olan Hıristiyanların serbest bırakılmasını istedi. Buna karşılık mütarekeden bu yana tutuklu bulunan Müslüman Türkleri hatırlatan Ahmet İzzet Paşa, “Bu gelişmeler karşısında Mustafa Kemal Paşa’nın ne yapacağı” şeklinde bir soruya da, “O size başvurur.” diyerek çok anlamlı bir cevap vermiştir ⁹⁰.

Sakarya Savaşı lehimize sonuçlandıktan sonra, Fransa Hükümeti vakit kaybetmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile barış yapmak lüzumunu anlamış ve Franklin Bouillon’u tekrar Ankara’ya göndererek, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşmasını imzaladı.

⁸⁴ Ayışığı, aynı makale, s. 15.

⁸⁵ BOA., DÜİT, D. 79-4, nr. 176/3-9. İrade-i Seniyenin tarihi 22 Mart 1921’ dir.

⁸⁶ Vakıf, 16 Kasım 1920, nr. 1056.

⁸⁷ Jaeschke, I, s. 138.

⁸⁸ Aynı eser, s. 139.

⁸⁹ Şimşir, III, s. 585; Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1971, s. 193.

⁹⁰ Bilal N. Şimşir, III, s. 617-618.

Amacının Kuvâ-yı Millîye ile bir antlaşma şekli bulmak ve Sevr Antlaşması'nı değiştirip, birlikte hareket etmek suretiyle bir an önce barış elde etme olduğunu söyleyen İstanbul Hükümeti, Ankara Hükümeti ile ilişkileri düzeltmek çareler aranılmak üzere bir talimatla Avrupa'ya gönderildi. Salih Paşa, Avrupa'da Ankara ve diğer Türk devlet adamlarıyla görüşmüş, oradan Ankara'ya uzun bir mektup yazmışsa da, cevap alamamıştır⁹¹. Bu sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı ve Türk orduları başkumandanı Mustafa Kemal Paşa, yeni gelişmeler karşısında İtilaf Devletleri'nin Türkiye hakkındaki gerçek düşüncelerini öğrenebilmek, Türk Millî davasını onlara anlatabilmek amacıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'i Avrupa'ya göndermeye karar verdi.

Ayrıca, İzzet Paşa'nın Yunan işgali altında bulunan yerlerden geçerek, Kemal Bey'den önce Paris'e ve Londra'ya gitmesine son derece kızan Mustafa Kemal Paşa, onu bu yolculuğu son dakikaya kadar gizlemekle itham etmiştir⁹². Bu gelişmeler üzerine İzzet Paşa, İstanbul'daki İtilaf Devletleri yüksek komiserlerine nezaket ziyaretlerinde bulunup, İzzet Paşa ile de son bir görüşme yaptıktan sonra, 1 Mart 1922 tarihinde deniz yoluyla Marsilya'ya hareket etti⁹³.

Bu gelişmeler üzerine, Ankara ile fikir ve görüş birliğine en fazla ihtiyaç duyulan bir zamanda anlaşmazlık meydana gelmesinin asla istenmediğini ifade eden İstanbul Hükümeti, Lord Curzon'dan söz konusu cevap geldikten sonra, bu davete katılmamayı mahzurlu gördüğünden, Ahmed İzzet Paşa'nın derhal yola çıkarılmasına karar verdi⁹⁴.

Ancak, kendisini merkezî hükümet olarak görmekte devam eden Babiâli, TBMM Hükümeti'ne geçici bir savaş ve ihtilâl kabinesi gözüyle bakıyordu. Saltanat ve hilafetin varlığının henüz tartışılmadığı bir sırada, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerinde karar alacakları böyle bir zamanda İstanbul Hükümeti'nin bir kenara çekilip, beklemesini düşünmek zordur⁹⁵. Nitekim Hükümet, Ahmed İzzet Paşa başkanlığında bir heyeti, 4 Mart 1922 tarihinde trenle Londra'ya gitmek üzere yola çıkardı.

İstanbul Heyeti önce Londra'ya, daha sonra Paris ve Roma'ya geçecek, bu ülkelerin başbakanları, dışişleri bakanları ve diğer devlet erkânı ile görüşmelerde bulunacaktı. İzzet Paşa basına verdiği beyanatta, İstanbul Heyeti'nin amacını, bütün Türk Milleti'ni bir bütün hâlinde kurtarmaya çalışarak, onun haklı davasını müdafaa olarak açıklıyordu⁹⁶. Heyet üyelerinden Haydar Bey de gazetelere verdi-

⁹¹ Ahmed İzzet Paşa, II, s. 141–142. Salih Paşa'nın Ankara'ya gönderdiği bu mektupların tam metni için bkz. Ahmed İzzet Paşa, II, s. 388–390.

⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, XVIII, 63; Atatürk, II, s. 247–248.

⁹³ Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, II*, Ankara 1987, 221–222; Jaeschke, I, s. 174. Halbuki Yusuf Kemal Bey, Tevfik Paşa'dan başka nazırları ziyarete ve onların ziyaretini kabul ve iadeye hey'et-i vekile kararıyla mezun değilim demişti. Bkz. Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, İstanbul 1967, s. 241–242.

⁹⁴ BOA, M.V. *Mazbataları*, nr. 69/2.

⁹⁵ O sırada Vekiller Heyeti Başkanı olan Fevzi (Çakmak) Paşa, bu kısa ziyarete değinerek, Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'dan geçerken Halifeye uğramasının tabii olduğunu, bu hususta birlik ve beraberlik göstermek gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. Ayışığı, *avnı eser*, s. 254.

⁹⁶ *Tevhid-i Efkar*, 3 Mart 1922, s. 3291; *İkdam*, 4 Mart 1922, s. 8927.

ği beyanatta İstanbul'un müdafaa edeceği esasların, Anadolu Heyeti'nin müdafaa edeceği esaslardan farklı olmadığını, kendilerinin de meşru ve haklı davalarının tasdik edilmesini isteyeceklerini hatırlatıyordu⁹⁷. Harp başlamadan önce barış yapılması için çalıştıklarını, istek ve müdafaalarının "Misâk-ı Millî"den farklı bir şey olmayacağını, Türkiye'nin haklı davasının tasdik edileceğinden umutlu olduğunu ifade eden İzzet Paşa, Babiâli'nin müdafaasının esaslarını şöyle özetliyordu: "Trakya ve İzmir derhal tahliye olunarak, Türkiye'ye iade edilmelidir. Heyet aynı zamanda siyasî, malî ve iktisadî bağımsızlığın tasdik edilmesini talep edecektir. Türk Milleti'nin haklı davasını müdafaa için birlik halinde olan İstanbul ve Ankara arasında bir ayrılık yoktur."⁹⁸

Yusuf Kemal Bey'den önce Londra'ya gelmiş olan Ahmed İzzet Paşa, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile görüştü. 11 Mart 1922 tarihinde gerçekleşen bu görüşmede İzzet Paşa, Curzon'a Türkiye'nin sadece hür ve bağımsız bir ülke olarak yaşamak istediğini, bunun için de adalet ve hürriyet talep ettiklerini açıkladı⁹⁹. Bu görüşmeden sonra "Ajans Havas"ın Londra muhabirine, buradaki görüşmeden maksadının Türkiye'nin bağımsızlığını temin etmek olduğunu söyleyen Ahmed İzzet Paşa, *Evening News* ve *Times* gazetesi muhabirlerine verdiği demeçte özetle şunları söylemiştir:

"1 - İstanbul'un müdafaası için şart olan Doğu Trakya'nın Edirne de dâhil olmak üzere Meriç nehrine kadar Türkler'e geri verilmesi gerekir.

2- Çanakkale Boğazı serbest olacak ve tahkim

3- Anadolu'nun tamamen Türkiye'ye geri verilmesi ve İzmir'in Yunanlılar tarafından tahliyesi esastır.

4- İstanbul her türlü muhtemel taarruzdan emin olmalı, bu masuniyeti gerek kara ve gerekse deniz taarruzlarından temin edilmelidir.

5- Ankara ile İstanbul arasında anlaşma konusunda ise, size serbestçe söyleyim ki, hangi partiye mensup olursa olsun, memleketin meşru hakkını takdir edebilen her Türk millî mefkûreyi kalbinin derinlerinde taşımaktadır. Bu millî mefkûre de Türkiye'nin istiklal ve hürriyetine lüzumu olan istekler, millî isteklerin istihsalinden başka bir şey değildir."¹⁰⁰

Her ne kadar Ahmed İzzet Paşa ve Yusuf Kemal Bey, yapmış oldukları görüşmelerde Türk davasını anlatmaya çalıştılsa da, İngiliz ve Fransız dışişleri bakanlarının henüz bunu kabul edecek durumda olmadıkları anlaşılıyordu. İstanbul ve Ankara heyetleri, hem fikir olarak Anadolu'nun Yunanlılar tarafından derhal boşaltılmasını istiyordu. Lord Curzon'un öncelikle mütareke yapılmasında ısrar etmesi üzerine, Londra görüşmelerinden olumlu bir sonuç elde edilemedi.

⁹⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 3 Mart 1922, s. 3291.

⁹⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 4-5 Mart 1922, s. 3292-3293.

⁹⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 12 Mart 1922, s. 3300.

¹⁰⁰ *Peyâm-ı Sabah*, 14, 20 Mart 1922, s. 11606, 11613; *İkdam*, 25 Mart 1922, s. 8988.

Ankara'yı hâlâ İstanbul'un bir parçası olarak gören İngiltere, ancak Sakarya zafereinden sonra Ankara'nın varlığını kabul etmek zorunda kalmıştı ¹⁰¹.

Sonuçta İtilaf Devletleri, hem şark meselesini görüşmek, hem de Türk askeri faaliyetini durdurmak amacıyla 21 Mart 1922 tarihinde Paris'te toplandılar ve aldıkları kararları 22 Martta Türkiye ve Yunanistan'a bildirerek, mütareke teklifinde bulundular. Bir anlamda barış şartlarının esaslarını kapsayan ikinci nota aslında Sevri'nin başka bir surette ifadelendirilmiş hâli idi. Yunanistan mütareke teklifini derhal kabul etti. Ankara Heyeti ise, bu konuda kendisini yetkili görmediğini belirterek 3 Nisan 1922'de Ankara'ya döndü. TBMM İtilaf Devletleri notasına 5 Nisan 1922'de verdiği cevapta, mütarekeyi kabul ettiğini, ancak Yunanlıların mütarekenin imzalanmasından itibaren dört ay içinde Anadolu'yu boşaltmasını istedi ¹⁰². Fakat bu teklif İtilaf Devletleri tarafından reddedildi. Bu arada Londra'daki temaslarını tamamlayarak Paris'e gelmiş olan Ahmed İzzet Paşa, Fransa Başbakanı Poincaré ile de görüşmüştü ¹⁰³. Misâk-ı Milli esasları üzerinde ısrar eden İzzet Paşa, Türkiye'nin çıkarlarına ters düşen bir antlaşmaya imza koymaktan çekinmiştir.

Diğer taraftan, İstanbul Hükümeti de "Üçler Konferansı"nın barış tekliflerine 8 Nisan 1922 tarihli bir nota ile cevap verdi. Bu notada, Anadolu'nun mümkün olduğu kadar süratle tahliye edilmesi, fakat bir ihtiyati tedbir olarak Yunan kuvvetlerinin Trakya'ya nakledilmesine ve orada toplanmasına izin verilmemesi isteniyordu. Ayrıca bazı özel sebeplerden dolayı konferansın, Batı Avrupa şehirlerinden birinde toplanması rica ediliyordu ¹⁰⁴. Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa, Bâbîalî'nin cevabî notasını 8 Nisan sabahı İtilaf Devletleri Yüksek komiserlerine verdi ¹⁰⁵. İzzet Paşa'ya göre, İtilaf Devletleri, Türkiye'nin istiklal ve mevcudiyetini temin ederse, Anadolu'da barışa razı olacaktı. Anadolu ile İstanbul arasındaki anlaşmazlığı ancak barış halledebilirdi ¹⁰⁶.

Fakat İtilaf Devletleri 15 Nisan 1922'de Türkiye'nin isteklerini reddettiler. Böylece bütün teşebbüsler sonuçsuz kaldı. Artık gerçek ve âdil bir barış İtilaf Devletleri aracılığı ile değil, ancak kesin bir Türk zaferi ile kazanılacaktı. Ayrıca, Anadolu üzerindeki emellerinden vazgeçmeyen Yunanlılar, işgal etmiş oldukları Türk topraklarını terk etmelerinin söz konusu edildiği sırada, yeniden işgal harekâtına başladılar. Nitekim İtalyanlar'ın 18 Nisan 1922'de boşaltmaya başladıkları yerleşim merkezlerinden Söke'yi 21 Nisan'da, Kuşadası'nı 30 Nisan'da işgal ettiler. 7 Hazir-

¹⁰¹ Atatürk, II, s. 248; Lord Kinross, *Atatürk*, İstanbul, 1981, s. 510.

¹⁰² Atatürk, II, s. 254.

¹⁰³ Fethi Okyar, Ahmed İzzet Paşa'nın Londra'da ne İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'la ve ne de Başbakan Lloyd George ile konuşmaya muvaffak olamadan, ancak Dışişleri müsteşarı Mr. Buttle'r'i görerek ayrılmış olduğunu söylemektedir. Bkz. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Haz. Cemal Kutay), İstanbul, 1980, s. 302. Hâlbuki o sırada İngiltere başbakanı Londra dışında olduğundan İzzet Paşa, Lord Curzon'la 11, 14 ve 16 Nisan'da olmak üzere üç kere görüşmüştü. Ayrıca Üçler Konferansı'nın sona ermesinden sonra Fransa başbakanı Poincaré ile birçok kere görüşen Ahmed İzzet Paşa, Yusuf Kemal Bey'le de sık sık bir araya gelmişti. bkz. *Tevhid-i Efkâr*, 4 Nisan 1922, s. 3323; *İkdam*, 4 Nisan 1922, s. 8998; Lord Kinross, s. 459.

¹⁰⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 9 Nisan 1922, s. 3328; Vakıf, 9 Nisan 1922, s. 1555.

¹⁰⁵ Bu notanın tam metni için bkz. *Tevhid-i Efkâr*, 9 Nisan 1922, s. 3338.

¹⁰⁶ Mahmut Kemal İnal, s. 2012.

ran 1922 sabahı Yunan savaş gemileri Samsun'u bombalayınca, İstanbul ve Ankara Hükümetleri bu saldırıyı şiddetle protesto ettiler ¹⁰⁷. Bu olayın yankıları henüz sona ermişti ki, İzmir ve Manisa çevresini Yunanistan'a ilhak etmek için harekete geçen İzmir'deki Yunan komiseri Sterghiades bir millî savunma lıgası teşkil ederek, 30 Temmuz 1922'de "İonia Muhtariyetini" ilan etti.¹⁵ Bu gelişmeler üzerine Bâbüali, 1 Ağustos 1922 tarihinde İstanbul'daki müttefik devletlerin yüksek komiserlerine bir nota vererek, Yunanlıların Batı Anadolu'da muhtariyet ilan etmelerinin, hiç bir kıymeti olmadığını bildirecek sert bir dille protesto etti.¹⁶ Bunu 9 Ağustos'ta Ankara'nın protestosu izledi. Ancak, Yunanlıların istekleri bununla da bitmemiş, bu kere barışı Türklere zorla kabul ettirmek için, İstanbul'u işgal etme teşebbüsüne giriştiler. Bunun için 29 Temmuzda İngilizlere başvurarak müttefiklerin iznini istediler.¹⁷ Fakat bu istekleri müttefiklerce kabul görmedi. Bilhassa İstanbul'un ve Boğazların İngiltere'nin kontrolü altına girmesi demek olan böyle bir hareket, Fransa ve İtalya'yı telaşlandırdı. Bunun üzerine Yunanlıların muhtemel bir harekâtına karşı gerekli tedbirleri alan İngiltere, 31 Temmuzda Fransa ve İtalya ile birlikte Yunan isteklerini reddetti.¹⁸

Buna rağmen İngiltere Başbakanı Lloyd George, 4 Ağustos 1922 tarihinde Avam kamarasında yaptığı bir konuşmada, savaşın tüm sorumluluğunu Osmanlı Devleti'ne yükleyerek, Ankara'nın bütün teklifleri reddettiğini, Karadeniz Bölgesi'nde Türkler'in Hıristiyanlara zulüm yaptığını, son otuz senedir de azınlıkları yok etme politikası izlediğini iddia ederek, Türkiye'yi tehdit etti ¹⁰⁸. Bunun üzerine Hâriciye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa, 14 Ağustos 1922'de İngiliz yüksek komiserliğine verdiği bir nota ile Lloyd George'un Avam Kamarası'ndaki nutkunu protesto etti ¹⁰⁹.

Neticede, artık İstanbul birleşmek üzere Ankara'ya elini uzatmış bulunuyordu. Bunun sebebi sadece İtilaf Devletleri'nin milliyetçi liderlerle uzlaşılması tavsiyesi değil, fakat Sevr'in ağır hükümleri karşısında İstanbul'daki bazı devlet adamlarının, İtilaf devletlerine karşı besledikleri güveni kaybetmeleri ve kurtuluşun Anadolu'ya yardımında olduğunu anlamalarıydı. İtilaf Devletleri'nin ve özellikle de İngilizlerin Boğazlara yerleşme ve Türkiye'yi kontrolleri altına alma gayretleri Ankara tarafından dikkatle takip ediliyordu. Fakat Türkiye, Paris Konferansı'ndaki teklifleri reddedecek olsa bile, ne Fransa'nın, ne de İtalya'nın kuvvete başvurmaya niyetleri vardı. Öyleyse Türk davasının çözümlenmesi, yeni ve büyük bir zaferin neticesine bağlı kalıyordu. Bu çözüm de, 26 Ağustos 1922 sabahı başlayan ve 30 Ağustos'ta Türk ordusunun kesin zaferi ile sona eren "Başkumandanlık Meydan Muharebesi" neticesinde alındı. 11 Ekim 1922'de İtilaf Devletleri ile yapılan Mudanya Ateşkes Antlaşması, askeri zaferlerin ardından gelen ve bu zaferlerin anlamına yakışan ilk siyasi ve diplomatik başarı oldu.

¹⁰⁷ Jaeschke, I, s. 182.

¹⁰⁸ Şimsir, IV, s. 334-340.

¹⁰⁹ Jaeschke, I, s. 189

IV- İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ÇEKİLMESİ SÜRECİNDEKİ GELİŞMELER

Mudanya'da Türk Millî Mücadelesi'nin zaferi karşısında boyun eğen İtilaf Devletleri Türkiye'nin geleceğini görüşmek üzere Lozan'da bir konferans toplanmasına karar vermişlerdi. Bu büyük mücadele millî bağımsızlık ve egemenlik düşüncesi ile yürütülmüştü. Mustafa Kemal Paşa'nun memleketin idarî sistemi hakkındaki düşüncesi Cumhuriyet idi. Ancak bu idare sisteminde saltanata yer olamazdı. Teşkilat-ı Esasî'de egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğu hükmü olmasına rağmen, mecliste muhalif gurupta bulunan milletvekilleri, saltanat ve hilafetin korunması lehinde çalışmaya başlamışlardı. Bu arada, 17 Ekim 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çeken sadrazam Tevfik Paşa, zaferin İstanbul ile Ankara arasındaki anlaşmazlık ve ikiliği kaldırmış olduğuna işaret ederek, konferansta milletin haklarını birlikte müdafaa etmeyi teklif etti ¹¹⁰. Mustafa Kemal Paşa, bu isteğe çok sert bir karşılık vererek, Türk Milleti adına yegane söz sahibi merciin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu bildirdi ¹¹¹. Ertesi gün ise, İstanbul'a gelen Refet Paşa'yı, Padişah adına Tevfik Paşa'nın oğlu Ali Nuri Bey karşılamış, Refet Paşa da, kendisinden saltanat ve hilafet makamına bağlılık ve sevgi dileklerinin iletilmesini istemişti ¹¹².

Bunun üzerine, Meclis-i Vükela, Refet Paşa ile temasa geçerek, Padişah'ı, meclisi onaylayan ve millî hareket liderlerini başarılarından dolayı kutlayan bir beyanname yayınlaması hususunda iknaya karar verdiler. Böylece Refet Paşa tarafından düzenlenen, Hariciye Nazırı İzzet Paşa'nın da biraz değiştirmiş olduğu beyanname, Padişah adına hemen ilan edilmek üzere vükela meclisine arz edildi ¹¹³. Ancak bunda zaferden duyulan memnuniyet dile getirilmekle beraber, inatla Mustafa Kemal ve arkadaşlarından hiçbir şekilde söz edilmiyordu. Fakat Padişah'ın "Milletin hakanı ve İslâmın halifesi" olduğu bilhassa vurgulanıyordu. Anlaşılan durumun ciddiyeti bazı nazırlarca yeterince anlaşılmamış, bazılarınca da karamsarlığa düşülmüş olacak ki, bu öneriye itiraz edilmiştir¹¹⁴. Bu sırada İtilaf Devletleri'nin İstanbul temsilcileri 27 Ekim 1922'de Ankara ve İstanbul Hükümetlerine şifahî bir nota vererek, 13 Kasım'da Lozan'da toplanacak olan konferansa davet ettiler. Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Ekim tarihli, barış konferansında Türkiye'yi temsil edecek yegâne merciin TBMM olduğunu hatırlatan telgrafını kendisine mahsus bir talimat zanneden Hamit Bey, bu telgrafi aynen Tevfik Paşa'ya iletmişti ¹¹⁵. Bu durumdan habersiz olan Tevfik Paşa, İtilaf Devletleri'nin çağrısı üzerine, bu kere doğrudan doğruya TBMM Başkanlığı'na müracaat etti ve 29 Ekim 1922 tarihli telgrafında, Bâbıalî'nin her türlü baskıya karşı direnerek, Sevr Antlaş-

¹¹⁰ Atatürk, II, s. 294.

¹¹¹ *Ibid*

¹¹² Jaeschke, II, s. 2.

¹¹³ Ahmet İzzet Paşa, II, s. 454-455.

¹¹⁴ Ahmet İzzet Paşa, II, s. 11, 194.

¹¹⁵ Atatürk, II, s. 295; Ahmed İzzet Paşa, II, s. 458-459.

ması'nı imzalamamak suretiyle hizmet etmiş olduğuna değinerek, birleşme hususunda hazır olduğunu, memleketin geleceği ve milletin haklarını savunmak üzere Ankara'ca tayin edilecek bir zatın derhal İstanbul'a gönderilmesini istedi ¹¹⁶. İstanbul'un bu telgrafları Ankara nazarında birer hıyanet belgesi olarak nitelendirildi. Bu istek mecliste çok sert tartışmaların meydana gelmesine sebep olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşa'ya son darbeyi vurmak için de büyük bir fırsat verdi. Nihayet 1 Kasım 1922 tarihinde toplanan meclis, şahsî saltanatın kaldırılmasıyla kayıtsız ve şartsız millî egemenlik esasının kabulü ve ülkenin idaresi ve fiilen yönetilmesinin yalnızca TBMM'ne verilmesini kabul ederek, oybirliği ile saltanatın kaldırılmasına karar verdi ¹¹⁷.

Diğer taraftan, 29 Ekim'de Tefvik Paşa vasıtasıyla Sultan Vahdettin ile uzun bir görüşme yapan Refet Paşa, hükümetin istifasını istemiş, Padişah da, Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul'un kontrolünü kesin olarak üzerine alıncaya kadar İstanbul Hükümeti'nin vazifesinde kalmasında ısrar etmiştir ¹¹⁸. Fakat saltanatın kaldırılmasıyla çok zor durumda kalan Tefvik Paşa Hükümeti, 3 Kasım 1922'de Refet Paşa'nın verdiği bir muhtıra ile konuyu görüştüğü sırada nazırlardan bazıları toplantıyı terk ederek istifalarını verdiler. Bu gelişmeler üzerine, 4 Kasım 1922 Cumartesi günü Tefvik Paşa başkanlığında toplanan kabine üç saat kadar süren müzakereden sonra istifa kararı aldı ¹¹⁹. Böylece, 19 Ekim'de İstanbul'a gelmiş olan Refet Paşa, aynı gün yönetimi Türkiye Büyük Millet Meclisi adına devralarak, bütün nezaret müsteşarlarına resmî faaliyetlerinin durdurulduğunu, her çeşit iş için tek merciin Ankara olduğunu bildirdi ¹²⁰.

SONUÇ

Damat Ferit hükümetleri ülkenin bağımsızlığı için teslimiyetçi politikalar izlemiş, bunun dışındaki hükümetler açık veya gizli olarak Kuvâ-yı Millîye'yi desteklemekten çekinmemişlerdir. Mütareke hükümetlerinin herşeye rağmen işgale kayıtsız kalmadıkları, hatta zaman zaman karşı koydukları görülmektedir. Bilhassa Harbiye Nezareti ve Meclis-i Vükelada görev alan vatanseverlerin bir devlet adamı ciddiyeti içinde işgalcilerin keyfî davranışlarına şiddetle karşı koydukları görülmektedir. Kuvâ-yı Millîye'yi, "Kuvâ-yı gayr-ı millîye" olarak nitelendiren Damat Ferit, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını giyaben idama mahkûm ettirdiği gibi, İstanbul'da bulunup, Kuvâ-yı Millîye'ye destek verenler üzerinde de baskı kurmuştur. Hatta bunların bir kısmını Malta'ya sürdürdüğü gibi, pek çoğunun da rütbelerini indirerek, askerlik mesleğinden tart etmiş, Divân-ı Harb-i Örfilerde çeşitli cezalara çarptırmıştır. Ancak Ali Rıza Paşa Hükümeti ile yeni bir sayfa açılmış, bu hükümet zamanında Kuvâ-yı Millîye daha da güçlenmiştir. Salih Paşa'nın

¹¹⁶ Atatürk, s. 11, 295; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s. 115.

¹¹⁷ Meclisteki bu görüşmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Atatürk, II, s. 296.

¹¹⁸ Genel Kurmay ATASE Arşivi, A-1/4283, kls. 1684, D. 39/436, F. 6

¹¹⁹ Genel Kurmay ATASE Arşivi, A-1/4283, kls. 1684, D. 39/436

¹²⁰ Jaeschke, I, s. 8

sadareti sırasında gelişen hadiseler, işgallere karşı direniş ve alınan kararlar; Millî Mücadele'yi haklı olduğu davada meşru zeminlere oturtmuştur. Burada Ankara'nın istiklal Savaşı'ndaki yeri ve hizmetleri tartışılmayacak boyuttadır. Ancak İstanbul'da Damat Ferit hükümetleri dışındaki hükümetlerin; bilhassa Ahmet İzzet, Ali Rıza, Salih ve Ziya Paşa gibi Kuvâ-yı Millîye hareketine destek vermiş olan askerlerin doğrudan görev aldıkları kabinelerin Millî Mücadele'deki hizmetleri küçümsenmemelidir.

Son Osmanlı Hükümeti döneminde İstanbul'daki depolarda bulunan çok sayıda silah ve cephane Anadolu'ya kaçırılmış, hükümet merkezindeki yabancı silah firmalarına açıkça siparişler verilmiş, yüzlerce yetenekli genç subay kolaylıkla Anadolu'ya geçirilmiştir¹²¹. Nihayet, Nezaret ve dairelerde askeri ve siyasi bütün faydalı bilgiler hızla Anadolu'ya iletmeye çalışılmıştır. Memleketin feci durumu karşısında elde bulunan tek savunma ve direniş gücüne yardım etmeme, ya da onu zayıf düşürecek bir zıtlaşma içinde olmamışlardır. Ayrıca ülkeyi sömürge hâline getirmek isteyenlerden himaye dilenmek gibi bir hıyanet ve alçaklık içinde olmadılar.

Anadolu insanı cephe gerisinde kadınıyla, yaşlısıyla canla başla çalışmış, yokluklar içinde yeni mucizeler yaratmıştır. Bu mücadele, bir büyük milletin yeniden varoluş savaşıdır. 21 Ekim 1920 tarihinde iktidara gelen son Osmanlı Hükümeti olan Tevfik Paşa kabinesinin Anadolu mücadelesine katkısı inkâr edilemez. Bu hükümet döneminde İstanbul Polis müdürlüğüne getirilen, aynı zamanda "Millî Müdafaa Teşkilatı" merkez heyeti başkanı olan miralay Esat Bey'in çok büyük hizmetleri olmuştur.

İstanbul halkı askeri, memuru, işçisi, esnafı, aydını her kesimden insanı ile hep Anadolu hareketinin yanında yer almıştır. İstanbul'daki cemiyetler içinde "Hilâl-i Ahmer" in, gizli teşkilatlarda görev alan sivil ve askeri memurların olağanüstü hizmetleri olmuştur. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in, "İstanbul, Ankara ile birlikte hem ağlamış ve hem de gülmüştür." ¹²² sözü bir gerçeği ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak, Salih Paşa'nın sadareti sırasında ve onun yardımıyla Anadolu'ya geçmiş olan Yusuf Kemal Bey, İstanbul basınına vermiş olduğu beyanatta, İstanbul'un yalnız gözyaşlarıyla değil, daha başka suretlerle de mücadeleye iştirak etmiş olduğunu, davanın Anadolu davası değil, millî bir dava olduğunu söylemiştir.¹²³ Damat Ferit Hükümetleri hariç, diğer İstanbul Hükümetleri iki taraflı bir siyaset izlemiştir. Görünürde millî hareketin karşısında, ama gizliden gizliye onun yanında idiler.

Bir büyük milletin yeniden var olma savaşını verdiği bu muazzam mücadelede Ankara Hükümeti, son Osmanlı Hükümeti'ne göre çok daha tutarlı, birlik ve

¹²¹ Metin Ayışığı, "Millî Mücadelede İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi", *Ata Dergisi*, Konya 1992.

¹²² Jaeschke, I, s. 169

¹²³ Tengirşek, s. 135, 242.

beraberliğin en üst seviyeye çıktığı bir politika izlemiştir. İstanbul Hükümeti ileri gelenlerinin basına verdiği beyanatlar, ileri sürdükleri görüş ve düşüncelere bakıldığında, Ankara'nın istekleri ve "Misâk-ı Millî" ile büyük paralellik taşıdığı anlaşılmaktadır. Misâk-ı Millî konusunda Anadolu ve Trakya'nın düşman orduları tarafından boşaltılmadan barış görüşmelerine girişmenin faydasız olacağına inanan Ankara o yolda yürümeye devam etmiştir. İstanbul ise, Anadolu'nun gerçek gücünü hiçbir zaman tam manasıyla kavrayamadığından, daha temkinli ancak ürkek bir politika izlemiştir. Ancak, Ahmed İzzet Paşa'nın önce Dâhiliye, sonra Hariciye Nâzırı olarak görev yaptığı, Tevfik Paşa'nın başkanlığında kurulan son Osmanlı Hükümeti'nin icraatları ve Anadolu Harekatı karşısındaki tutumu, Damat Ferit hükümetlerine göre çok farklı bir çizgidedir.

İstanbul Hükümeti'nin ümidi bir an önce memleketin geleceğini teminat altına alacak faydalı şartlarla bir barış antlaşması yapmaktır. Bu şartlardan biri de, meşrûfî bir padişahın başkanlığı altında birleşerek ayrılık ve ikiliğin kaldırılması olacaktır. İşte Ankara'nın kabul edemeyeceği, belki de en önemli durum bu noktadaydı. Yeni ve dinamik bir rejimin esaslarını tespit eden Mustafa Kemal Paşa'nın bu durumu kabullenmesi beklenemezdi. Bu nedenle ileride gerçekleştireceği inkılaplara en büyük engel olarak gördüğü saltanatın kaldırılmasında tereddüt etmemiştir.

Atatürk, millî bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşmasını sağlamak için, tek çözüm yolu olarak milletin azim ve kararını, milletin egemenliğini, milletin iradesini dikkate alarak, yeni kurulan Devletin millî egemenlik, millî irade gibi esaslara dayanmasını gerekli görmüştür.

1919 Amasya Bildirisi ile ilân olunan, "*Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*" parolası Erzurum ve Sivas Kongrelerinden geçerek, 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM'nin ve yeni kurulan devletin temel dayanağı olmuştur. Egemenliğin padişaha değil, bir sınıf veya zümreye değil, Türk Milletine ait olduğu zihniyetini devlet hayatımıza kazandıran Atatürk olmuştur.

Bilindiği üzere, Atatürk'ün *Büyük Nutku* Türk gençliğine hitabesi ile sona erer. Cumhuriyeti Türk gençliğine emanet eden Atatürk'ün bu kitabesi bir bayrak olarak genç nesillerin önünde dalgalanmış ve gençliğe ışık tutmuştur. O, Büyük Nutkunu, mâzi olmuş bir devrin hikâyesi olarak takdim etmektedir. Bunda, gelecek nesiller için dikkat edilmesi ve daima uyanık bulunulmayı gerektiren önemli noktalara işaret edilmektedir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara özellikle millî varlığı, birliği ve bağımsızlığı ile ters düşen bütün yabancı unsurlarla mücadele gereğini ve millî duyguya dayanan düşünceleri büyük bir olgunlukla her karşıt düşünceye karşı şiddetle ve fedakârlıkla savunma zorunluluğu telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün manevi gücüne bu özellik ve yeteneklerin aşılması önemlidir. Sürekli ve müthiş bir mücadele şeklinde beliren milletlerin hayat felsefesi, bağımsız ve mutlu kalmak isteyen her millet için bu özelliği büyük bir şiddetle istemektedir.

KAYNAKÇA

I. Belgeler

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- 1- B. E. O. Harbiye Gelen-Giden.
- 2- DÜİT (Dosya Usulü İradeler).
- 3- DH-İ-UM (Dâhiliye Nezareti İrade-i Umumîye Müdüriyeti).
- 4- DH-KMS (Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti).
- 5- B. E. O. İsti'zan-ı İrade-i Seniyye, nr.
- 6- DH-ŞFR (Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi).
- 7- Meclis-i Vükela Mazbataları (1919-1922).

B- Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi.

İstiklâl Harbi Tasnifi (A-1/4283, kls. 1684, D. 39-436).

C- Gazeteler.

- 1- Hadisat, 13 Haziran 1919, nr. 164.
- 2- Alemdar, İstanbul 1919.
- 3- İkdâm, İstanbul 1922.
- 4- Takvîm-i Vekâyi, İstanbul 1918, 1919, 1920.
- 5- Tevhîd-i Efkâr, İstanbul 1922.
- 6- Vakit, İstanbul 1919, 1920, 1921.

II. Makale ve Eserler

- Adivar, Halide Edip, *The Turkish Ordeal*, London 1928.
- Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, İstanbul 1993,
- Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1983.
- Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953.
- Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, London 1922.
- Arşan, Nimet, Atatürk'ün *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara, 1991.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, I, II, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975.
- Ayışığı, Metin, "30 Ağustos Zaferi ve İstanbul'daki Yankıları", *Tarih ve Toplum.*, Eylül 1992.
- Ayışığı, Metin, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasî Hayatı)*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1997.
- Ayışığı, Metin, "Millî Mücadelede İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi", *Ata Dergisi*, Konya 1992.
- Ayışığı, Metin, "30 Ağustos Zaferi ve İstanbul'daki Yankıları", *Tarih ve Toplum*, Eylül 1992.
- Baytok, Taner, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970.
- Gökbilgin, Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken*, I, Ankara 1959.
- İnal, Mahmut Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1953.
- Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I*, T.T.K.Yay., Ankara 1989.
- Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1971.
- Kinross, Lord, *Atatürk*, İstanbul, 1981.
- Okyar, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, (Haz. Cemal Kutay), İstanbul 1980.
- Özalp, Kâzım, *Millî Mücadele*, I, Ankara, 1985.
- Sonyel, Salâhi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, II, Ankara 1987.
- Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, II, Ankara 1973.
- Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, III, Ankara 1975.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, XVIII
- Tansel, Selahaddin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, II, Ankara 1973.
- Tengirşek, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, İstanbul 1967.